

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๐๘ ตอนที่ ๑๐๗๑ – ๑๐๘๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๐๗๑

สำหรับปรมาัตถธรรม ๔ ที่ได้ศึกษาไปแล้วโดยนัยต่าง ๆ รวมถึงอกุศลจิตดวงที่ ๑ เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังไม่ลืมสิ่งที่ได้ฟัง ขอให้ท่านผู้ฟังพิจารณาทบทวนโดยการตอบคำถามต่าง ๆ ซึ่งถ้าตอบได้ทั้งหมด ก็พร้อมที่จะศึกษาต่อไป

คำถามทบทวน

ส. ปรมาัตถธรรม มีกี่อย่าง อะไรบ้าง

ผู้ฟ. ปรมาัตถธรรม มี ๔ อย่าง ได้แก่ จิตปรมาัตถ์ ๑ เจตสิกปรมาัตถ์ ๑ รูปปรมาัตถ์ ๑ และนิพพานปรมาัตถ์ ๑

ส. ปรมาัตถธรรมอะไร เป็นสังขารธรรม

ผู้ฟ. จิต เจตสิก รูป เป็นสังขารธรรม

ส. ปรมาัตถธรรมอะไร เป็นอสังขตธรรม

ผู้ฟ. นิพพานเป็นอสังขตธรรม

ส. จิตเป็นสังขารธรรมใช่ไหม

ผู้ฟ. ใช่

ส. สังขารธรรมเป็นจิตใช่ไหม

ผู้ฟ. ใช่

ส. สังขารธรรมไม่ใช่จิตอย่างเดียว เจตสิกและรูปก็เป็นสังขารธรรม เพราะเป็นสภาพธรรมที่เกิดดับ

รูปเป็นสังขารธรรมใช่ไหม

ผู้ฟ. ใช่

ส. สังขารธรรมเป็นรูปใช่ไหม

ผู้ฟ. ใช่

ส. ไม่ใช่รูปอย่างเดียว จิตและเจตสิกเป็นสังขารธรรมด้วย

ปรมัตถธรรมอะไรไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

ผู้ฟัง จิต เจตสิก รูป

ส. จิต เจตสิก รูป ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นิพพานก็เป็นอนัตตาด้วย แต่นิพพานเที่ยง เป็นสุข

วิญญูณชั้นนี้ได้แก่ปรมัตถธรรมอะไรบ้าง

ผู้ฟัง ได้แก่ จิตปรมัตถ์ ๘๙ โดยย่อ หรือ ๑๒๑ โดยพิสดาร (โดยนัยที่โลกุตตรจิตเกิดร่วมกับองค์ฌานชั้นต่างๆ)

ส. รูปชั้นนี้ได้แก่ปรมัตถธรรมอะไร

ผู้ฟัง รูปชั้นนี้ ได้แก่ รูป ๒๘ รูป

ส. ปรมัตถธรรมอะไรเป็นเวทนาชั้นนี้บ้าง

ผู้ฟัง เจตสิกปรมัตถ์ ๑ ดวง คือ เวทนาเจตสิก

ส. ปรมัตถธรรมอะไรเป็นสัญญาชั้นนี้บ้าง

ผู้ฟัง เจตสิกปรมัตถ์ ๑ ดวง คือ สัญญาเจตสิก

ส. สังขารชั้นนี้ได้แก่ปรมัตถธรรมอะไร

ผู้ฟัง ได้แก่ เจตสิกปรมัตถ์ ๕๐ ดวง (เว้นเวทนาเจตสิกและสัญญาเจตสิก)

ส. รูปชั้นนี้เป็นรูปไซ้ใหม่

ผู้ฟัง ไซ้

ส. เพราะอะไร

ผู้ฟัง เพราะเป็นธรรมที่ไม่รู้อะไร

ส. รูปเป็นรูปชั้นนี้ไซ้ใหม่

ผู้ฟัง ไซ้

ส. เพราะอะไร

ผู้ฟัง เพราะรูปไม่รู้อารมณ์

ส. โดยนัย ๑๑ อย่าง คือ เป็นอดีต เป็นอนาคต เป็นปัจจุบัน เป็นภายใน เป็นภายนอก หยาบ ละเอียด ทราม ประณีต ไกล ใกล้ โดยนัยของชั้นซึ่งสามารถ จำแนกออกได้โดยลักษณะ ๑๑ ประการ

นิพพานเป็นชั้น ไซ้ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. เพราะอะไร

ผู้ฟัง เพราะนิพพานเป็นชั้นวิมุตติ เพราะนิพพานเที่ยง ไม่เกิดดับ

ส. สังขารธรรมเป็นสังขารชั้น ไซ้ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. สังขารธรรมเป็นสังขารชั้นก็มี ไม่ใช่สังขารชั้นก็มี ที่เป็นสังขารชั้น ได้แก่ เจตสิก ๕๐ เท่านั้น นอกจากนั้นไม่ใช่สังขารชั้น เวทนาเจตสิก ๑ ดวง ไม่ใช่สังขารชั้น สัญญาเจตสิก ๑ ดวง ไม่ใช่สังขารชั้น รูปทั้งหมดไม่ใช่สังขารชั้น และจิตทั้งหมดไม่ใช่สังขารชั้น

สังขารชั้นเป็นสังขารธรรม ไซ้ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. เวทนาชั้นเป็นสังขารธรรม ไซ้ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. สังขารธรรมเป็นเวทนาชั้น ไซ้ไหม

ผู้ฟัง ใช่ก็มี ไม่ใช่ก็มี

ส. สังขารธรรมที่เป็นเวทนาชั้น มี ๑ คือ เวทนาเจตสิก สังขารธรรมอื่น คือ จิต เจตสิก ๕๑ และรูปไม่ใช่เวทนาชั้น

ปรมัตถธรรม ๔ เป็นชั้น ไซ้ไหม

ผู้ฟัง ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ เป็นชั้นทั้ง ๕ และมีชั้นวิมุตติด้วย

ส. ปรมัตถธรรม ๓ เป็นชั้น ๕ นิพพานปรมัตถ์ไม่ใช่ชั้น

ชั้น ๕ ได้แก่ ปรมัตถธรรมที่ปรมัตถ์

ผู้ฟัง ๓ ปรมัตถ์

ส. คือ จิต เจตสิก รูป

รูปปรมัตถ์ เป็นชั้นที่ชั้น

ผู้ฟัง ๑ ชั้น

ส. นามปรมัตถ์ เป็นชั้นที่ชั้น

ผู้ฟัง ๔ ชั้น

ส. นามปรมัตถ์ ๒ คือ จิตและเจตสิก เป็นนามชั้น ๔ นามชั้นมีเท่าไร

ผู้ฟัง นามชั้นมี ๔

ส. อะไรบ้าง

ผู้ฟัง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ส. นามปรมัตถ์มีเท่าไร

ผู้ฟัง มี ๒ จิต เจตสิก

ส. ปรมัตถธรรมมีเท่าไร

ผู้ฟัง ๔

ส. นามปรมัตถ์มีเท่าไร

ผู้ฟัง โดยตรงมี ๒ ถ้าสงเคราะห์นิพพานก็เป็น ๓

ส. ถ้าแยกโดยนามกับรูป นามปรมัตถ์มี ๓ คือ จิต เจตสิก นิพพาน แต่

สำหรับจิต เจตสิก เป็นสังขารธรรม นิพพานเป็นวิสังขารธรรม

นามปรมัตถ์เป็นนามชั้นใหม่

ผู้ฟัง ไซ้ก็มี ไม่ไซ้ก็มี

ส. ไซ้ ๒ ไม่ไซ้ ๑ นามปรมัตถ์ ๒ คือ จิต เจตสิก เป็นนามชั้น แต่

นิพพานซึ่งเป็นนามปรมัตถ์ ไม่ใช่นามชั้น

นามชั้นเป็นนามปรมัตถ์ใหม่

ผู้ฟัง ไช้

ส. คือ จิตและเจตสิก

ปรมาัตถธรรมอะไรไม่รู้อารมณ์

ผู้ฟัง รูปปรมาัตถ์ทั้งหมด และนิพพานด้วย

ส. ปรมาัตถธรรม ๔ กับขั้นที่ ๕ จะต้องไม่ขาดการพิจารณาโดยรอบคอบ ถ้าถามว่าปรมาัตถธรรมอะไรไม่รู้อารมณ์ ก็มีปรมาัตถธรรม ๒ คือ รูปปรมาัตถ์และนิพพานปรมาัตถ์ นิพพานไม่ใช่จิต เจตสิก เพราะฉะนั้น นิพพานปรมาัตถ์ก็เป็นปรมาัตถธรรมที่ไม่รู้อารมณ์ และรูปปรมาัตถ์ก็รู้อารมณ์ด้วย

ขั้นที่อะไรไม่รู้อารมณ์

ผู้ฟัง รูปขั้นที่

ส. ปรมาัตถ์อะไรเป็นอารมณ์

ผู้ฟัง จิต เจตสิก รูป ทั้งหมดเป็นอารมณ์ได้ นิพพานด้วย

ส. เพราะฉะนั้น ปรมาัตถธรรมทั้ง ๔ เป็นอารมณ์ ไม่มีอะไรที่จิตจะรู้ไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นจิต หรือเจตสิก หรือรูป หรือนิพพานก็ตาม สภาพธรรมที่ทรงแสดงทั้งหมด พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอารมณ์

สภาพธรรมทุกอย่างเป็นอารมณ์ ถึงแม้ไม่ใช่ปรมาัตถ์ เช่น สมมติบัญญัติต่าง ๆ ก็เป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น จิตเป็นสภาพที่รู้อารมณ์ทุกชนิด ทุกอย่าง

ขั้นที่อะไรเป็นอารมณ์

ผู้ฟัง จิต เจตสิก รูป เป็นอารมณ์

ส. ถ้ามองถึงขั้นที่

ผู้ฟัง ขั้นที่ ๕

ส. ต่อไปจะถามทบทวนเฉพาะเรื่องจิต

จิตเป็นอภิธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. จิตเป็นปรมัตถธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. จิตเป็นสังขารธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. จิตเป็นวิสังขารธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. จิตเป็นสังขตธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. จิตเป็นอสังขตธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. จิตเป็นนิพพานใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. จิตเป็นเวทนาขันธใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. จิตเป็นสังขารขันธใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. จิตเป็นวิญญานขันธใช่ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. โลกุตตรจิตเป็นอสังขตธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. ถูกต้อง อย่าลืมนะ จิตไม่ใช่นิพพาน เพราะฉะนั้น โลกุตตรจิตไม่ใช่

อสังขตธรรม เฉพาะนิพพานเท่านั้นที่เป็นอสังขตธรรม เพราะไม่เกิดดับ แต่โลกุตตรจิตเป็นสังขารธรรม เป็นสังขตธรรม เพราะเกิดดับ

จิตเป็นขันธวิมุตติ คือ พ้นจากขันธใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. นิพพานเป็นอารมณ์ของสังขตธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง ใช่

ส. เป็นอารมณ์เฉพาะสังขตธรรมที่เป็นจิต เจตสิก

จิตเป็นอารมณ์ได้ไหม

ผู้ฟัง ได้

ส. ต่อไปเป็นเรื่องของวิบาก เรื่องของธรรมที่เป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปยาคตธรรม

ขั้นอะไรเป็นวิบากได้

ผู้ฟัง วิญญาณขั้น

ส. ต้องคิดนิดหน่อย และต้องรอบคอบ คือ อย่าหลงลืม ถ้ามถึงขั้นขั้น ๕ ขั้น รูปขั้น เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น วิญญาณขั้น ขั้นอะไรเป็นวิบากได้

ผู้ฟัง วิญญาณขั้น

ส. ท่านผู้ฟังมีคำตอบอย่างอื่นไหม ขั้นอะไรเป็นวิบากได้ เพื่อความไม่ลืม ขั้น ๕ กับปรมาตตธรรม ๔

ผู้ฟัง วิบากจิตกับเจตสิกที่ประกอบ

ส. เพราะฉะนั้น นามขั้น ๔ ทั้งจิตและเจตสิกเป็นวิบาก

ถ้าจิตเป็นวิบากเกิดขึ้น เจตสิกที่เกิดขึ้นต้องเป็นวิบากด้วย เวลาที่กุศลจิตเกิด เจตสิกทั้งหมดต้องเป็นกุศล อโลภะ อโมหะ ต้องเป็นกุศล แต่เวลาที่เป็นอัปยาคตะ คือ วิบากจิตหรือกิริยาจิต เจตสิกที่เกิดกับวิบากจิตก็เป็นวิบาก เจตสิกที่เกิดกับกิริยาจิตก็เป็นกิริยา เพราะฉะนั้น ทั้งจิตและเจตสิก เมื่อเป็นวิบากก็เป็นวิบากด้วยกัน เมื่อเป็นกุศลก็เป็นกุศลด้วยกัน เมื่อเป็นอกุศลก็เป็นอกุศลด้วยกัน เมื่อเป็นกิริยาก็เป็นกิริยาด้วยกัน กุศลเจตสิกจะไปเกิดกับอกุศลจิตไม่ได้ กุศลเจตสิกจะไปเกิด

กับวิบากจิตไม่ได้ กุศลเจตสิกจะไปเกิดกับกิริยาจิตไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงใช้คำว่า
โสภณเจตสิก เพราะเกิดกับกุศลวิบากก็ได้ เกิดกับกิริยาจิตก็ได้ เกิดกับกุศลจิตได้

อกุศลธรรมได้แก่ปรมัตถธรรมอะไรบ้าง

ผู้ฟัง ได้แก่ จิต เจตสิก

ส. เวทนาขันธ์เป็นชาติอะไรบ้าง

ผู้ฟัง เวทนาขันธ์ เป็นทั้ง ๔ ชาติ

ส. เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นวิบาก เป็นกิริยา ได้ทั้ง ๔ ชาติ เพราะ
เวทนาเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง กุศลจิตก็มีเวทนาเจตสิกเกิดด้วย อกุศลจิตก็มี
เวทนาเจตสิกเกิดด้วย วิบากจิตก็มีเวทนาเจตสิกเกิดด้วย กิริยาจิตก็มีเวทนาเจตสิก
เกิดด้วย เพราะฉะนั้น เวทนาขันธ์ก็เป็นชาติกุศลบ้าง เป็นชาติอกุศลบ้าง เป็น
ชาติวิบากบ้าง เป็นชาติกิริยาบ้าง

อกุศลธรรมมีกี่ขันธ์

ผู้ฟัง มีนามขันธ์ทั้ง ๔

ส. อพยัคตธรรมมีกี่ขันธ์

ผู้ฟัง มีนามขันธ์ทั้ง ๔

ส. โดยหมวด ๓ กุสลา ธมฺมา ได้แก่ กุศลจิตและกุศลเจตสิก อกุสลา
ธมฺมา ได้แก่ อกุศลจิตและอกุศลเจตสิก อพยัคตา ธมฺมา ได้แก่ธรรมอื่นทั้งหมด
ที่ไม่ใช่กุศลและอกุศล เพราะฉะนั้น รูปทั้งหมดเป็นอพยาเกตะ รูปไม่เป็นกุศล ไม่เป็น
อกุศล ไม่มีเจตนาเป็นกุศล หรือทำกุศลกรรมใด ๆ ไม่ได้เลย นิพพานก็เป็นอพยาเกตะ
เพราะฉะนั้น ถ้ามองว่า อพยาเกตธรรมมีกี่ขันธ์

ผู้ฟัง มีทั้ง ๕ ขันธ์

ส. ขันธ์อะไรเป็นอพยาเกตะ

ผู้ฟัง ได้แก่ ขันธ์ทั้ง ๕

ส. ต้องจำแนกให้ละเอียดว่า รูปขันธ์ ๑ นามขันธ์ ๔ ที่เป็นวิบากและกิริยา
จึงจะเป็นอพยาเกตะ

ขั้นที่ไม่ใช่อัปยาคตธรรมมีไหม

ผู้ฟัง ไม่มี

ส. ต้องคิด เรื่องของการศึกษาพระอภิธรรม หรือปรมัตถธรรม ต้องคิด ๆ พิจารณา จะหลับจะนอน จะตื่นขึ้นมาก็ยังคิดอีก พิจารณาอีกถึงธรรมที่ได้ยินได้ฟังมา จนกว่าจะแจ่มแจ้งจริง ๆ นี่เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ท่านผู้ฟังซึ่งเห็น ได้ยิน แทนที่จะเป็น อกุศล ก็เป็นกุศล โดยการคิดถึงธรรมที่ได้ยินได้ฟังบ่อย ๆ เนือง ๆ และพิจารณา จนกว่าจะเข้าใจแจ่มแจ้ง มิฉะนั้น เห็น อกุศลจิตก็เกิด คิดตามสิ่งที่เห็น แต่เมื่อได้ยิน ได้ฟังธรรม แทนที่จะคิดเรื่องอื่น ก็ยังมีปัจจัยที่จะให้คิดพิจารณาในความละเอียดของ ธรรมว่า ขั้นที่ไม่ใช่อัปยาคตธรรมมีไหม

ผู้ฟัง มี ได้แก่ กุศลจิต อกุศลจิต และเจตสิกที่ประกอบด้วย

ส. ถูกต้อง แต่ตอบตรงกับคำถาม คือ กุศลขั้นและอกุศลขั้น ซึ่งได้แก่ กุศลจิต และอกุศลจิต และเจตสิกที่ประกอบนั่นเอง

อัปยาคตธรรมที่ไม่ใช่ขั้นมีไหม

ผู้ฟัง มี คือ นิพพาน

ส. อัปยาคตธรรมที่ไม่ใช่ขั้น คือ นิพพาน เพราะปรมัตถธรรมมี ๔ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งจิต เจตสิก รูป เป็นขั้น นิพพานเท่านั้นที่ไม่ใช่ขั้น แต่เป็นอัปยาคตธรรม

อัปยาคตธรรมเป็นสังขารธรรม หรือวิสังขารธรรม

ผู้ฟัง อัปยาคตธรรมเป็นสังขารธรรมก็มี เป็นวิสังขารธรรมก็มี

ส. ถูกต้อง ข้อนี้ท่านผู้ฟังก็คิดรายละเอียดเองได้ รูปทั้งหมดเป็น สังขารธรรม วิบากจิต วิบากเจตสิก กิริยาจิต กิริยาเจตสิกเป็นสังขารธรรม เฉพาะ นิพพานซึ่งเป็นอัปยาคตเท่านั้นที่เป็นวิสังขารธรรม

เสียง ทุกท่านกำลังได้ยินเสียง ตามธรรมดา เสียงเป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม หรืออัปยาคตธรรม

ผู้ฟัง เป็นอัปยาคตธรรม

ส. เพราะเป็นรูปธรรม

สังขารธรรมเป็นอัปยาคตธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง เป็นอัปยาคตธรรมก็มี ไม่เป็นก็มี

ส. คือ รูปทั้งหมดเป็นอัปยาคตธรรม วิปากจิตและวิปากเจตสิกเป็น
อัปยาคตธรรม กิริยาจิตและกิริยาเจตสิกเป็นอัปยาคตธรรม

๑๐๗๒

ส. อภัยกตธรรมเป็นสังขารชั้นใหม่

ผู้ฟัง เป็นสังขารชั้นก็มี ไม่เป็นสังขารชั้นก็มี

ส. อะไรที่เป็นสังขารชั้น

ผู้ฟัง รูปเป็นสังขารชั้น

ส. ตอนหนึ่งแล้ว รูปเป็นสังขารชั้นไม่ได้ ต้องมันคงและต้องคิด ซ้ำ ๆ ก็ได้ไม่เป็นไร เพราะอาจจะเป็นเรื่องปวดศีรษะ แต่ธรรมต้องเป็นเรื่องตรง ยิ่งคิดละเอียดเท่าไร ยิ่งไม่หลงลืม ที่ว่าอภัยกตธรรมเป็นสังขารชั้นใหม่ อภัยกตธรรมที่เป็นสังขารชั้นมีอะไรบ้าง

ผู้ฟัง วิบากจิต กิริยาจิต และเจตสิกที่ประกอบ

ส. เอาจิตเข้ามาเป็นสังขารชั้นอีก ต้องกันออกไป เพราะจิตไม่ใช่สังขารชั้น อีกครั้งหนึ่ง อภัยกตธรรมที่เป็นสังขารชั้นได้แก่อะไรบ้าง

ผู้ฟัง ได้แก่ วิบากจิตและกิริยาจิต

ส. ถ้ามถึงสังขารชั้น จิตเป็นสังขารชั้นไม่ได้ อาจจะน่าเบื่อและน่างง แต่แทนที่จะคิดถึงเรื่องอื่น วันนี้ขอให้คิดเรื่องนี้ ทบทวน กลับไปถึบ้านคิดอีก ขอให้เห็นประโยชน์ของการที่กุศลจิตจะเกิดแทนที่จะเป็นอกุศล และจะทำให้เข้าใจธรรมประการต่อ ๆ ไปโดยไม่หลงลืม

อีกครั้งหนึ่ง อภัยกตธรรมที่เป็นสังขารชั้นได้แก่อะไรบ้าง เจาะจงด้วยว่าอภัยกตธรรมที่เป็นสังขารชั้น

ผู้ฟัง ได้แก่ เจตสิกที่ประกอบในวิบากจิตและกิริยาจิต

ส. เพราะฉะนั้น จะใช้คำว่า วิบากเจตสิก ๕๐ และกิริยาเจตสิก ๕๐ เป็นสังขารชั้นก็ได้ เพราะเข้าใจกันอยู่แล้วว่าเฉพาะเจตสิก ๕๐ เท่านั้นที่เป็น

สังขารขันธ์ แต่เมื่อเป็นสังขารขันธ์ที่เป็นอภัยากตะ ก็ต้องหมายเฉพาะที่เป็นวิบาก
เจตสิก ๕๐ และกิริยาเจตสิก ๕๐ เท่านั้น

สังขารขันธ์เป็นกุศลใช่ไหม

ผู้ฟัง กุศลธรรมก็มี ไม่เป็นก็มี

ส. ถ้าศึกษาละเอียดต่อไปจะทราบว่า สังขารขันธ์ คือ กุศลเจตสิก ๒๕
เป็นกุศลธรรม

สัญญาขันธ์เป็นอกุศลธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง เป็นอกุศลธรรมก็ได้ ไม่เป็นก็ได้

ส. สัญญาขันธ์ที่เกิดกับอกุศลจิต เป็นอกุศลธรรม

กิริยาจิตเป็นขันธ์อะไร

ผู้ฟัง เป็นวิญญูณขันธ์

ส. เจตสิกที่เป็นชาติกิริยาเป็นขันธ์อะไร

ผู้ฟัง เป็นสังขารขันธ์

ส. เจตสิกที่เป็นชาติกิริยาเป็นขันธ์อะไร

ถ้าไม่กล่าวถึงธรรมเหล่านี้ ก็เข้าใจ พุดถึงเรื่องอภัยากตธรรม กุศลธรรม
อกุศลธรรม พุดถึงเรื่องขันธ์ ๕ พุดถึงเรื่องปรมาตมธรรม ๔ พุดถึงเรื่องสังขารธรรม
วิสังขารธรรม หรือสังขตธรรม อสังขตธรรม ก็เข้าใจ พุดไปเรื่อย ๆ เข้าใจไปเรื่อย ๆ
แต่ถ้าจะต้องคิด ก็ยังจะทำให้เข้าใจและไม่ลืม ข้อสำคัญ คือ ไม่ลืมที่จะต้อง
สงเคราะห์กันด้วย

เจตสิกที่เป็นชาติกิริยาเป็นขันธ์อะไร

ผู้ฟัง เป็นเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์

ส. วิญญูณขันธ์มีกี่ชาติ

ผู้ฟัง มี ๔ ชาติ คือ ชาติกุศล ชาติอกุศล ชาติวิบาก ชาติกิริยา

ส. อกุศลจิตเป็นชาติอะไร

ผู้ฟัง เป็นอกุศลชาติ

ส. อกุศลจิตในรูปพรหมภูมิเป็นชาติอะไร

ผู้ฟัง อกุศลชาติ

ส. อกุศลจิตในรูปพรหมภูมิเป็นชาติอะไร

ผู้ฟัง อกุศลชาติ

ส. ต้องเป็นอกุศล ไม่ว่าจะเกิดที่ไหน โลกมุขจิตในโลกมนุษย์ โลกมุขจิตในโลกสวรรค์ โลกมุขจิตในรูปพรหมภูมิ โลกมุขจิตในรูปพรหมภูมิ ก็เป็นอกุศล คือ โลกมุขจิตนั่นเอง จะเปลี่ยนชาติไม่ได้เลยไม่ว่าจะเกิดที่ไหน ก็ยังคงเป็นชาติอกุศล

อกุศลวิบากจิตเป็นชั้นอะไร

ผู้ฟัง วิญญาณชั้น

ส. อภัยกตธรรมเป็นจิตใช่ไหม

ผู้ฟัง เป็นจิตก็มี ไม่ใช่จิตก็มี

ส. อภัยกตธรรมที่ไม่ใช่จิต คือ รูป เจตสิก และนิพพาน

จิตเป็นอภัยกตธรรมใช่ไหม

ผู้ฟัง เป็นก็มี ไม่เป็นก็มี

ส. คือ อกุศลจิตและกุศลจิตไม่ใช่อภัยกตธรรม

อภัยกตธรรมเป็นชาติกิริยาใช่ไหม

ต้องคิดถึงว่าอภัยกตธรรมมีอะไรบ้าง อภัยกตธรรมที่ไม่ใช่กิริยา ได้แก่ รูป และนิพพาน วิบากจิตและวิบากเจตสิก เพราะฉะนั้น เฉพาะกิริยาจิตและกิริยาเจตสิก เท่านั้นที่เป็นอภัยกตธรรมที่เป็นชาติกิริยา

อภัยกตธรรมที่ไม่ใช่นามธรรมมีไหม

ผู้ฟัง มี คือ รูปทั้งหมด

ส. นามธรรมที่ไม่ใช่อภัยกตธรรมมีไหม

ผู้ฟัง มี ได้แก่ กุศลจิต อกุศลจิต และเจตสิกที่ประกอบ

ส. ชันฐ์ที่ไม่ใช่กุศลมีไหม

ผู้ฟัง มี ได้แก่ รูปชันฐ์ และอกุศลจิต วิบากจิต และกิริยาจิต กับเจตสิกที่ประกอบ

ส. ถ้าถามถึงชันฐ์ก็ตอบได้ว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นอกุศล วิบาก กิริยา เพราะถามว่า ชันฐ์ที่ไม่ใช่กุศล ก็ต้องได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นอกุศล เป็นวิบาก เป็นกิริยา และรูปชันฐ์ทั้งหมด

กุศลที่ไม่ใช่ชันฐ์มีไหม

ผู้ฟัง ไม่มี

ส. รูปที่เป็นวิบากมีไหม

ผู้ฟัง ไม่มี

ส. ธรรมที่เป็นวิบากต้องเป็นนามธรรมเท่านั้น ต้องเป็นจิต เจตสิก ธรรมอื่น เช่น รูป นิพพาน เป็นวิบากไม่ได้ เพราะธรรมที่เป็นธรรมที่ดี คือ กุศล เป็นปัจจัยให้เกิดกุศลวิบาก ซึ่งได้แก่ จิตและเจตสิก

ธรรมที่เป็นอกุศล คือ อกุศลจิต เป็นปัจจัยให้เกิดอกุศลวิบาก คือ จิตและเจตสิก เพราะฉะนั้น รูปที่เป็นวิบากไม่มี รูปที่เป็นผลของกรรมมี แต่รูปที่เป็นผลของกรรมนั้นไม่ใช่วิบาก คำว่า วิบาก เคยเรียนให้ทราบแล้วว่า หมายถึงเจตสิกและเจตสิกเท่านั้น

ปรมาตถธรรมที่ไม่ใช่อัปายาทธรรมมีไหม

ผู้ฟัง มี

ส. ปรมาตถธรรมกว้าง มีทั้งจิต เจตสิก รูป นิพพาน เพราะฉะนั้น ปรมาตถธรรมที่ไม่ใช่อัปายาทะก็มี คือ กุศลจิตและเจตสิก อกุศลจิตและเจตสิก

อารมณ์เป็นกุศล หรือเป็นอกุศล หรือเป็นอัปายาทะ

ผู้ฟัง อารมณ์เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นอัปายาทะก็มี

สุ. เพราะอารมณ์เป็นทุกอย่างที่ปรากฏให้รู้ได้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ปรมัตถธรรม ๔ ถ้าไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ ไม่สามารถที่จะปรากฏเป็นอารมณ์ได้ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดง แต่ที่ทรงแสดงรูปทั้งหมด จิตทุกประเภท เจตสิกทุกชนิด และนิพพาน เพราะเป็นธรรมที่สามารถปรากฏให้รู้ได้ เป็นอารมณ์ได้ เพราะฉะนั้น อารมณ์ต้องเป็นสภาพธรรมทุกอย่าง ไม่เว้น เพราะฉะนั้น เมื่อจำแนกแล้ว อารมณ์ที่เป็นกุศลก็มี ได้แก่ กุศลจิตและกุศลเจตสิก อารมณ์ที่เป็นอกุศลก็มี ได้แก่ อกุศลจิตและอกุศลเจตสิก ส่วนอารมณ์อื่นที่ไม่ใช่กุศลและอกุศลก็เป็น อภัยกตะ

ผู้ฟัง ผมมีเรื่องที่จะเรียนให้ท่านผู้ฟังทราบเพื่อเป็นประโยชน์ ตามที่ท่านอาจารย์ได้บรรยายเรื่องมงคลต้นข้าว และเรื่องความหนักแน่นมั่นคงในกรรมและผลของกรรม คือ มีนักศึกษาธรรมท่านหนึ่ง ท่านเป็นทหารปฏิบัติราชการที่อำเภอหล่มสัก ด้านชายแดนเพชรบูรณ์ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๕ ก.ค. ประมาณสี่ทุ่มครึ่ง ท่านผู้นี้ได้ออกตรวจด่านกักกันในเส้นทางระหว่างหล่มสัก - พิษณุโลก โดยนั่งรถดัดสันปีกอัฟ ท่านผู้นั่งคู่มากับคนขับ และมีผู้ได้บังคับบัญชาอยู่ข้างหลัง ขณะนั้นฝนตกหนัก รถเสียหลักพุ่งชนเหล็กกันข้างทาง พลิกคว่ำ ตกเหวซึ่งลึกประมาณ ๖๐ เมตร แต่รถตกไปได้ประมาณ ๒๐ เมตร ก็ไปค้างอยู่ที่หินก้อนใหญ่ แต่ก่อนที่จะหยุดที่หินก้อนนั้น รถได้ดีดลังและกระบะท้ายไปฟาดต้นไม้ ต้นไม้นั้นไม่หัก โน้มแดงกลับ ทำให้รถตั้งอยู่ในสภาพเดิม เมื่อรถจอดนิ่งสนิทแล้ว ปรากฏว่าทุกคนไม่หมดสติ และไม่สลบ มีการถามกันและกันก็คลานขึ้นมา

หลังจากเหตุการณ์นั้น ผมมีโอกาสสนทนาด้วย ก็ได้ทราบความจริงว่า ในขณะที่ตัวเองพอรู้สึกตัว ก็จับดูร่างกายบางส่วนว่าส่วนไหนหมดความรู้สึกบ้าง ก็รู้สึกได้ว่าทุกส่วนปกติดี ผมก็ถามว่า ในขณะนั้นคิดถึงอะไรบ้าง เขาก็ตอบว่า ในขณะที่มีความรู้สึกตัว เขานึกถึงท่านอาจารย์สุจินต์เป็นคนแรกว่า ถ้าเขาต้องพิการไป เขาจะรู้สึกดีใจมาก เพราะต่อไปนี้จะจะได้มีเวลาศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมต่อไป หรือแม้จะต้อง

ตายก็ขอให้มึสติระลึกถึงกรรมและผลของกรรม เขาเดินขึ้นจากเหวกับเพื่อนทั้ง ๆ ที่บาดเจ็บ ใช้เวลาเดินทางมาถึงด่านระยะทาง ๑ กม. ประมาณชั่วโมงครึ่ง หลังจากเข้าโรงพยาบาลเรียบร้อยแล้ว ก็มีหน่วยกู้ภัยไปเอารถขึ้นมา ทุกคนเห็นสภาพของรถที่แหลกทั้งคันแล้วก็คิดว่าไม่น่าจะมีคนรอดชีวิต ทำให้ผู้รู้เหตุการณ์อยากจะทราบว่า ท่านผู้นี้มีของดีอะไรหรือเปล่า ถามท่านว่า ท่านฟังอะไร ท่านก็ตอบว่า ท่านฟังพระธรรมคำสอน

เรื่องนี้ทำให้ผมคิดถึงที่ท่านอาจารย์เคยบรรยายคำว่า มงคลตื่นข่าว ทำให้เห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นกับท่านผู้นี้ เขาไม่มีอะไรเลยแม้แต่เหรียญ ๑ เหรียญ แต่ก็รอดตายหรือความวิบัติทั้งหมดได้ เมื่อฟังแล้วทำให้ผมคิดได้ว่า ความมั่นคง ความหนักแน่น ความไม่เห็นแก่ร่างกาย หรือความเจ็บป่วย อาจจะเป็นผลทำให้เขารอดพ้นจากอันตรายได้

ส. ขอบพระคุณ ไม่ทราบว่าท่านผู้ฟังมีข้อสงสัยอะไรหรือเปล่า เพราะท่านผู้นี้ได้รับอุบัติเหตุเป็นผู้ที่สนใจฟังเรื่องแนวทางเจริญวิปัสสนา ท่านมีหนังสือและเทปติดตัวไปด้วยทุกครั้งไปที่ปฏิบัติหน้าที่ ดิฉันได้เรียนถามว่า ใช้เวลาที่ไหนสำหรับฟังเทป ท่านก็บอกว่า ในระหว่างที่นั่งรถเดินทางไปต่าง ๆ ที่ปฏิบัติหน้าที่ เป็นเวลาฟังเทปของท่าน เพราะฉะนั้น ในรถคันที่ประสบอุบัติเหตุ เทปก็แตกกระจายอยู่แถวนั้น แต่มีกุศลจิตที่มั่นคงเห็นประโยชน์ของการศึกษาธรรม ซึ่งก่อนที่จะเกิดอุบัติเหตุ ท่านเกิดนึกขึ้นมาว่า ท่านมีอายุเท่ากับพี่ชายของท่านที่เสียชีวิต ท่านคงจะมีอุบัติเหตุ แต่คงจะไม่เป็นไร และทันทีนั้นก็เกิดอุบัติเหตุ แต่ท่านเป็นผู้มีสติ และเป็นผู้ที่มั่นคงในกุศลธรรม

ในคราวก่อนเป็นการทบทวนสิ่งที่ได้รับฟังแล้ว ก่อนที่จะศึกษาต่อไป สำหรับวันนี้ขอทบทวนเพิ่มเติมอีกไม่มาก ไม่ทราบว่าจะมีผู้ฟังที่เป็นตัวแทนไหม

นิพพานเป็นโลกุตตรจิตใช่ไหม

ผู้ฟัง ไม่ใช่

ส. เพราะนิพพานไม่ใช่จิต นิพพานไม่ใช่สภาพธรรมที่รู้อารมณ์ นิพพานไม่ใช่สภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับ เพราะฉะนั้น นิพพานไม่ใช่โลกุตตรจิต

โลกุตตรจิตเป็นชั้นอะไร

ผู้ฟัง เป็นวิญญูณชั้น

ส. ถูกต้อง จิตทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นโลกียจิต ซึ่งไม่มีนิพพานเป็นอารมณ์ หรือโลกุตตรจิตซึ่งมีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็เป็นวิญญูณชั้น

นิพพานเป็นชั้นอะไร

ผู้ฟัง ชั้นวิมุตติ

ส. ไม่ใช่ชั้น ภาสบาลีใช้คำว่า ชั้นวิมุตติ

โลกุตตรจิตเป็นสังขารธรรมหรือวิสังขาร

ผู้ฟัง เป็นสังขารธรรม

ส. สภาพธรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยและดับไป เป็นสังขารธรรม

นิพพานเป็นสังขารธรรมหรือวิสังขารธรรม

ผู้ฟัง เป็นวิสังขารธรรม

ส. จิตภูมิไหนมี ๔ ชาติ

ผู้ฟัง ในกามภูมิ

ส. กามาวจรจิตมี ๔ ชาติ คือ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นวิบากก็มี เป็นกิริยาก็มี

เวทนาเจตสิกเป็นภูมิอะไร

ผู้ฟัง เป็นภูมิทั้ง ๔

ส. เวทนาเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง เพราะฉะนั้น เวทนาที่เกิดกับกามาวจรจิตก็เป็นกามภูมิ เวทนาที่เกิดกับรูปาวจรจิตก็เป็นรูปภูมิ เวทนาที่เกิดกับอรุปาวจรจิตก็เป็นอรุภูมิ เวทนาที่เกิดกับโลกุตตรจิตก็เป็นโลกุตตรภูมิ

สัญญาเจตสิกมีกี่ภูมิ

ผู้ฟัง มี ๔ ภูมิเหมือนกัน

ส. เพราะเป็นสภาพธรรมที่เกิดกับจิตทุกดวง

โลกุตตรจิตมีเวทนาไหม

ผู้ฟัง มี

ส. นิพพานมีเวทนาไหม

ผู้ฟัง ไม่มี

ส. เพราะอะไร

ผู้ฟัง นิพพานไม่ใช่จิต

ส. เพราะนิพพานไม่ใช่สภาพรู้อารมณ์ ไม่ใช่จิต ไม่ใช่เจตสิก

เจตสิกอะไรไม่มีเวทนาเกิดร่วมด้วย

ผู้ฟัง เวทนาเจตสิก

ส. เวทนาเจตสิกไม่มีเวทนาเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่เจตสิกอื่นทุกดวงเกิดร่วมกับเวทนาเจตสิก ถูกไหม

ผู้ฟัง ถูก

ส. สัญญาเจตสิกเป็นเหตุ หรืออนเหตุ อเหตุกะ หรือสเหตุกะ

ผู้ฟัง เป็นอนเหตุ

ส. เป็นอเหตุกะ หรือสเหตุกะ

ผู้ฟัง เป็นได้ทั้งสอง

ส. เวทนาขันธเป็นเหตุ หรืออนเหตุ

ผู้ฟัง เป็นอนเหตุ

ส. เป็นอเหตุกะ หรือสเหตุกะ

ผู้ฟัง เป็นได้ทั้งสอง

ส. โลกเจตสิกเป็นเหตุ หรือนเหตุ

ผู้ฟัง เป็นเหตุ

ส. เป็นอเหตุกะ หรือสเหตุกะ

ผู้ฟัง เป็นสเหตุกะ

ส. เพราะทุกครั้งในโลกเจตสิกเกิด จะต้องมีโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น โลกเจตสิกไม่มีวันจะเป็นอเหตุกะ ไม่ว่าเกิดขึ้นขณะใดต้องมีอีกเหตุหนึ่ง คือ โมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น โลกเจตสิกจึงเป็นสเหตุกะ

๑๐๗๓

ส. อกุศลจิตเป็นเหตุ หรืออนเหตุ

ผู้ฟัง นเหตุ

ส. เป็นอเหตุกะ หรือสเหตุกะ

ผู้ฟัง สเหตุกะ

ส. อกุศลจิตต้องมีเหตุที่เป็นอกุศล จิตนั้นจึงจะเป็นอกุศล เพราะฉะนั้น
อกุศลจิตจึงเป็นสเหตุกะ

ถ้าเป็นโมหมูลจิตก็มีโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย โมหเจตสิกเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น
โมหมูลจิตก็เป็นสเหตุกะ

ถ้าเป็นโทสมูลจิตก็ต้องมีเหตุ ๒ คือ โมหเจตสิกกับโทสเจตสิกเกิดร่วมด้วย
เพราะฉะนั้น โทสมูลจิตก็เป็นสเหตุกะ

ถ้าเป็นโลภมูลจิตก็ต้องมีเหตุ ๒ คือ โมหเจตสิกกับโลภเจตสิกเกิดร่วมด้วย
เพราะฉะนั้น โลภมูลจิตก็เป็นสเหตุกะ

เพราะฉะนั้น อกุศลจิตต้องเป็นสเหตุกะ ประกอบด้วยเหตุที่ไม่ดี เป็นอกุศล
ที่จะทำให้เกิดผล คือ วิบากข้างหน้า

จิตภูมิไหนมี ๒ ชาติ

ผู้ฟัง โลกุตตรจิตมี ๒ ชาติ คือ กุศลและวิบาก

ส. มรรคจิต ๔ เป็นโลกุตตรกุศล ๔ ผลจิต ๔ เป็นโลกุตตรวิบาก ๔

จิตภูมิไหนมี ๓ ชาติ

ผู้ฟัง รูปาวจรภูมิและอรูปาวจรภูมิ เพราะมีรูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรวิบากจิต
ซึ่งเป็นผล และรูปาวจรกิริยาจิตซึ่งไม่เป็นเหตุและไม่เป็นผล เป็นฉานจิตของ

พระอรหันต์ เพราะพระอรหันต์มีมานจิตได้ แต่ไม่ใช่กุศล เพราะไม่เป็นเหตุให้เกิดผล คือ รูปาวจรวิบาก

สำหรับรูปาวจรภูมิก็เช่นเดียวกัน มี ๓ ชาติ คือ รูปาวจรกุศลสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ เป็นเหตุให้เกิดรูปาวจรวิบาก และสำหรับพระอรหันต์มีรูปาวจรจิต ซึ่งเป็นกิริยา เพราะไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบาก

ส. จิตภูมิไหน มี ๑ ชาติ

ผู้ฟัง ไม่มี

ส. เหตุเป็นปรมัตถธรรมอะไร

ผู้ฟัง เจตสิกปรมัตถ์

ส. เหตุเป็นชั้นอะไร

ผู้ฟัง เป็นสังขารชั้น

ส. นิพพานเป็นเหตุ หรืออนเหตุ

ผู้ฟัง นิพพานเป็นนเหตุ

ส. นิพพานเป็นอเหตุกะ หรือสเหตุกะ

ผู้ฟัง อเหตุกะ

ส. อเหตุกจิตเป็นชั้นอะไร

ผู้ฟัง วิญญูณชั้น

ส. นเหตุที่ไม่ใช่สังขารชั้นได้แก่อะไรบ้าง

ผู้ฟัง ได้แก่จิตและเจตสิกที่ไม่ใช่เหตุ

ส. ถ้าพูดถึงชั้น ๕ นเหตุที่ไม่ใช่สังขารชั้น รูปชั้นเป็นนเหตุ ซึ่งไม่ใช่สังขารชั้น เวทนาชั้นเป็นนเหตุ ซึ่งไม่ใช่สังขารชั้น สัญญาชั้นเป็นนเหตุ ซึ่งไม่ใช่สังขารชั้น วิญญูณชั้นเป็นนเหตุ ซึ่งไม่ใช่สังขารชั้น

สังขารชั้นที่เป็นนเหตุ คือ ไม่ใช่เหตุ มีกีดขวาง

ผู้ฟัง ๔๖

ส. สังขารชั้นนี้ ไม่ได้ถามถึงเจตสิกทั้งหมด เฉพาะสังขารชั้นที่เป็นเหตุ
มีก่ดวง

ผู้ฟัง ๔๔

ส. เพราะว่าเจตสิกที่เป็นสังขารชั้นนี้มี ๕๐ ดวง เจตสิกทั้งหมดมี ๕๒ ดวง
เจตสิก ๑ ดวงเป็นเวทนาชั้นนี้ คือ เวทนาเจตสิก เจตสิก ๑ ดวงเป็นสัญญาชั้นนี้ คือ
สัญญาเจตสิก เจตสิก ๕๐ ดวง แต่ละดวงเป็นสังขารชั้นนี้ เพราะฉะนั้น ในสังขารชั้น
๕๐ เป็นเหตุเพียง ๒ คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ อโลกเจตสิก ๑
อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก ๑ เจตสิกที่เป็นสังขารชั้นนี้ทั้งหมด มี ๕๐ และเป็นเหตุ
เพียง ๒ เพราะฉะนั้น เจตสิกอื่นซึ่งเป็นสังขารชั้นนี้ ๔๔ ดวง เป็นเหตุ

ปรมาตถกรรมที่เป็นเหตุเป็นชั้นนี้อะไรบ้าง

ผู้ฟัง เป็นรูปชั้นนี้ เวทนาชั้นนี้ สัญญาชั้นนี้ สังขารชั้นนี้ที่ไม่ใช่เหตุ ๔๔ และ
วิญญาณชั้นนี้

ส. ถูกต้อง รูปทั้งหมดเป็นเหตุ เป็นรูปชั้นนี้ เวทนาเจตสิกเป็นเหตุ เป็น
เวทนาชั้นนี้ สัญญาเจตสิกเป็นเหตุ เป็นสัญญาชั้นนี้ เจตสิก ๔๔ ดวง เป็นเหตุ
เป็นสังขารชั้นนี้ และจิตทั้งหมดเป็นเหตุ เป็นวิญญาณชั้นนี้

รูปชั้นนี้เป็นเหตุ หรือเหตุ

ผู้ฟัง เหตุ

ส. อเหตุกะ หรือสเหตุกะ

ผู้ฟัง อเหตุกะ

ส. อเหตุกะ หมายความว่า ไม่มีเจตสิกซึ่งเป็นเหตุเกิดร่วมด้วย เจตสิกจะ
เกิดร่วมกับรูปไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น รูปทั้งหมดไม่มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย จิตเท่านั้นที่มี
เจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น รูปเป็นเหตุ และเป็นอเหตุกะ

ศัพท์เหล่านี้ต้องเข้าใจให้ชัดเจน ไม่สับสน

โทสเจตสิกเป็นชั้นนี้อะไร

ผู้ฟัง เป็นสังขารชั้น

ส. ทิฏฐิคิดสัมปยุตตจิต เป็นชาติอะไร

ผู้ฟัง อกุศลชาติ

ส. ภูมิไหนไม่มีรูปชั้น

ผู้ฟัง อรูปภูมิ

ส. ต้องเป็นอรูปพรหมภูมิ

ภูมิไหนไม่มีนามชั้น

ผู้ฟัง อสัณฺณสตตาภูมิ

ส. ภูมิที่ไม่มีนามชั้น มีภูมิเดียวซึ่งเป็นรูปพรหมภูมิ คือ อสัณฺณสตตา-
พรหม

ในคราวก่อนมีข้อความที่ได้กล่าวถึงแล้วใน **สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค
ปุณณมสูตร ข้อ ๑๘๖** ซึ่งภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ด้วยเหตุ
เพียงเท่าไรหนอ ชั้นจึงชื่อว่าชั้น และพระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในก็ดี
ภายนอกก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี มีในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดี
นี้เรียกว่ารูปชั้น

คือ รวมทั้งหมดเป็น ๑๑ ลักษณะ เรียกว่า รูปชั้น

เวทนาชั้น สัณฺญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น ก็โดยนัยเดียวกัน
ตามที่ได้กล่าวถึงแล้ว

ข้อความต่อไปใน **ปุณณมสูตร** มีว่า

ภิกษุหนึ่งขึ้นชมอนุโมทนาภาสิตของพระผู้มีพระภาคว่า

ดีแล้วพระเจ้าข้า

แล้วได้ทูลถามปัญหาที่ยิ่งขึ้นไปว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ปรากฏ

พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว ทรงแสดงถึงสภาพธรรมที่กำลังปรากฏให้รู้จริง ๆ ซึ่งสภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเป็นสภาพธรรมที่เกิด ก็ต้องมีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่งให้สภาพธรรมนั้น ๆ ปรากฏ และเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงสภาพธรรมที่ปรากฏโดยประเภทของขันธ์ ภิกษุรูปนั้นก็ชื่นชมอนุโมทนา และใคร่ที่จะทราบถึงความเป็นอนัตตาของขันธ์เหล่านั้น โดยได้กราบทูลต่อไปถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ขันธ์นั้น ๆ ปรากฏ

ข้อความในพระสูตรตรงกับพระอภิธรรม ซึ่งจะต้องเข้าใจเรื่องของสภาพธรรมที่เป็นอนัตตา พร้อมทั้งเหตุปัจจัยที่ทำให้สภาพธรรมแต่ละอย่างเกิดขึ้นปรากฏ แม้แต่รูปขันธ์ก็ต้องมีเหตุว่า อะไรเป็นเหตุให้รูปขันธ์ปรากฏ เวทนา ความรู้สึกในแต่ละครั้งในวันหนึ่ง ๆ มีอะไรเป็นเหตุให้เวทนานั้นเกิดขึ้นปรากฏ สัญญา ความจำสิ่งต่าง ๆ มีอะไรเป็นเหตุให้สัญญานั้นเกิดขึ้นปรากฏ สังขารขันธ์ ซึ่งเป็นโลภะบ้าง โทสะบ้าง เป็นกุศลประเภทต่าง ๆ บ้าง มีอะไรเป็นเหตุปัจจัยให้สภาพธรรมนั้นเกิดขึ้นปรากฏ และวิญญาณขันธ์ มีอะไรเป็นเหตุปัจจัยให้สภาพธรรมนั้นเกิดขึ้นปรากฏ เพื่อที่จะได้เห็นความเป็นอนัตตาจริง ๆ

หลายท่านบอกว่า สติปัฏฐานไม่เกิด ถ้าไม่เป็นพหุสูตร ก็ยากที่สติปัฏฐานจะเกิด เพราะเพียงได้ยินได้ฟังว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงนามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น แต่ว่านามธรรมอะไรทางตาที่กำลังเห็น รูปธรรมอะไรทางตาที่กำลังปรากฏ จะต้องเข้าใจในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมทั้งหลายที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ซึ่งข้อความในพระไตรปิฎกทั้งหมด พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงเรื่องของธรรมที่สามารถจะพิสูจน์ได้ทั้ง ๖ ทาง คือ ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุ มหาภูตรูป ๔ แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปขันธ์ปรากฏ

ทางตา มหาภูตรูปไม่ได้ปรากฏ แต่ถ้าไม่มีมหาภูตรูป สีสันวัณณะในขณะนี้ไม่ปรากฏเลย ถ้าเป็นอากาศธาตุ ไม่มีสีสันวัณณะปรากฏ แต่เพราะว่ามหาภูตรูปมีที่ใด สีสันวัณณะก็มีปรากฏในที่นั้น เพราะฉะนั้น สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา เพราะมหาภูตรูปเป็นปัจจัย เสียงที่กำลังปรากฏทางหูในขณะนี้ ที่จะเห็นว่าเป็นอนัตตาก็เพราะต้องมีมหาภูตรูปกระทบกันเป็นเหตุให้เสียงปรากฏ มิฉะนั้นจะไม่มีเสียงปรากฏเลย

ขณะที่ได้กลิ่น ต้องมีมหาภูตรูปทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ในที่นั้น ถ้าไม่มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม กลิ่นก็ไม่มี รสก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกร ภิกษุ มหาภูตรูป ๔ แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปขันธ์ปรากฏ

สำหรับเวทนาขันธ์ คือ ความรู้สึกที่เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง อทุกขมสุขบ้าง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ผัสสะ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาขันธ์ปรากฏ

ถ้าไม่กระทบ ไม่สัมผัส ไม่รู้อารมณ์ จะมีความรู้สึกในอารมณ์ที่กำลังปรากฏไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น ขณะใดที่มีความรู้สึกอย่างหนึ่งอย่างใดปรากฏเกิดขึ้น ให้ทราบว่าเป็นผัสสะ ซึ่งเป็นสภาพนามธรรมชนิดหนึ่ง เป็นสภาพที่กระทบอารมณ์ เป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิตในขณะนั้น เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกนั้น ๆ ขึ้น

ถ้าผัสสะกระทบ เห็นรูปทางตา ความรู้สึกเป็นไปกับรูปทางตา ถ้าผัสสะกระทบเสียง ทำให้เสียงปรากฏทางหู และที่เสียงปรากฏจะไม่มีความรู้สึกใด ๆ เป็นไปไม่ได้ เมื่อมีกระทบต้องมีเวทนา คือ สภาพความรู้สึกเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผัสสะ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาขันธ์ปรากฏ

ถ้าหลงลืมสติ ก็เป็นเราสุข เราทุกข์ ลืมว่า เพราะผัสสะกระทบอารมณ์นั้น เวทนา ความรู้สึกในอารมณ์นั้นจึงเกิดขึ้นเป็นอย่างนั้น ถ้ากระทบอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ โทมนัสเวทนา ความรู้สึกไม่แจ่มชื่นก็เกิด ถ้าไม่หลงลืมก็จะรู้ว่า ความรู้สึกไม่แจ่มชื่น

มีเหตุ คือ การกระทบกับอารมณ์ซึ่งไม่น่าพอใจเท่านั้นเอง และก็ดับไป ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จะไปเปลี่ยนความรู้สึกไม่เข้มข้นให้เป็นสุขเวทนาก็ไม่ได้ เพราะต้องเป็นไปตามอารมณ์และกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะนั้น แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลประเภทใด หรืออกุศลประเภทใด

สำหรับสัญญาขั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ผัสสะ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัญญาขั้นปรากฏ

เห็นสิ่งใดทางตา ก็จำในสิ่งที่ปรากฏทางตา เวลาที่เสียงปรากฏทางหู สัญญาเจตสิกจำเสียงที่ปรากฏทางหู เวลาที่กลิ่นปรากฏทางจมูก สัญญาเจตสิกก็จำกลิ่นนั้นทันที จะไม่ให้จำไม่ได้ จะมีอัตราบอกว่าอย่าจำก็ได้ เพราะสภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา เมื่อมีผัสสะซึ่งเป็นนามธรรมกระทบกับอารมณ์ใด ขณะนั้นก็มีสัญญาเจตสิกเกิดขึ้นจำอารมณ์นั้น

และพระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ผัสสะ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารขั้นปรากฏ

ท่านผู้ฟังจะมีความชอบในสิ่งที่เห็นทางตา เพราะขณะนั้นผัสสะกระทบสิ่งที่ปรากฏทางตาให้เห็นสิ่งนั้น โลกเจตสิกหรือโลกมุลจิตจึงเกิด ยินดีพอใจในสิ่งที่ปรากฏ เพราะฉะนั้น ก็ไม่พ้นไปจากเหตุและปัจจัยที่จะทำให้สภาพธรรมแต่ละอย่างเกิดขึ้น

สำหรับวิญญาณขั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

นามรูป เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณขั้นปรากฏ

หมายความว่า ในภุมิที่มีรูป เช่น ในภุมิมนุษย์ จิตที่จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเจตสิกและรูปด้วย

ถ้าไม่มีจักขุปสาทจะไม่มีการเห็น จักขุปสาทเห็นไม่ได้ก็จริง แต่ถ้าไม่มีจักขุปสาท จักขุวิญญาณก็เห็นไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่จักขุปสาทไม่เห็นอะไร แต่ต้องมีจักขุปสาทจึงจะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา

บางท่านแม้ในครั้งนั้น ก็มีภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเมื่อได้ฟังเรื่องของอนัตตาธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ก็เกิดความคิดซึ่งไม่ตรง

ข้อความต่อไปมีว่า

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งได้เกิดความปริวิตกแห่งใจขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า ด้วยประการดังนี้แล รูปเป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตา กรรมที่อนัตตากระทำ จักถูกต้องอัตตาคือกรรมได้อย่างไร

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบความปริวิตกแห่งใจของภิกษุนั้นด้วยพระทัยแล้ว ได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่โหมบรูษบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจ อวิชชา มีใจถูกตันทนาคบงำ จะพึงสำคัญสัจตฤศาสน์ว่าเป็นคำสอนที่ควรให้คิดให้ตระหนักว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า ด้วยประการดังนี้แล รูปเป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นอนัตตา กรรมที่อนัตตากระทำ จักถูกต้องอัตตาคือกรรมได้อย่างไร

บางท่านก็อาจจะคิดอย่างนี้ แทนที่จะพิจารณาให้ตรงว่า สภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาจริง ๆ ถึงจะยังไม่ประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมว่าไม่ใช่ตัวตน แต่เพราะสภาพธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวตนนั่นเอง ถ้าค่อย ๆ อบรมเจริญปัญญาจะลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏที่ละลักษณะ วันหนึ่งจะต้องประจักษ์ในสภาพที่เป็นอนัตตาแท้ ๆ ของธรรมทั้งหลายที่กำลังปรากฏ ควรจะคิดอย่างนี้ แต่บางท่านก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ต้องทำอะไร เพราะธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา

แทนที่จะคิดให้ถูกต้องว่า ควรอบรมเจริญปัญญาจนกว่าจะเห็นความเป็นอนัตตา ก็กลับคิดว่าจะไม่ทำอะไร ไม่ต้องทำอะไร เพราะสภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา แต่มีใครบ้างที่จะไม่ทำอะไรได้ ในเมื่อต้องเห็น เมื่อมีปัจจัยที่จะให้เห็นก็เห็น

ทำกิจเห็นแล้ว เมื่อมีปัจจัยที่จะให้ได้ยิน ก็ทำกิจได้ยินแล้ว เมื่อมีปัจจัยที่จะคิดนึก
อย่างนั้น ก็คิดนึกอย่างนั้นแล้ว

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะคิดอะไรทั้งหมด ก็เป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะ
เหตุปัจจัย แต่ปัญญาควรจะรู้ว่า สภาพธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ที่คิดว่าไม่ต้องทำ
อะไร แท้ที่จริงขณะที่คิดอย่างนั้นก็เป็นอนัตตาที่เกิดขึ้นคิดอย่างนั้น และก็ดับไป

๑๐๗๔

บางท่านก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้นไม่ต้องทำความเพียร อยู่เฉย ๆ

ท่านผู้นั้นยังไม่ได้ศึกษา ยังไม่รู้ลักษณะของวิริยเจตสิกว่า เกิดกับจิตเกือบทุกดวง เว้นทวิปัญญาวิมุตตญาณ ๑๐ ดวง คือ ขณะที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน เป็นต้น และถ้าศึกษาต่อไปจะทราบว่า เว้นจิตอีกบางดวงซึ่งเป็นอเหตุกจิต คือ จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ ๖ เพียงพอใจในสิ่งที่เห็น ที่ปรากฏทางตา หรือมีความรู้สึกไม่เข้มข้นในขณะที่เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา หรือเสียงที่ปรากฏทางหู ยังไม่ทันอะไรเลย เพียงแต่เป็นความไม่พอใจ หรือความพอใจ ยังไม่ได้พูด ยังไม่ได้กระทำ ยังไม่ได้คิดที่จะกระทำทุจริตใด ๆ ทั้งสิ้น ขณะนั้นวิริยเจตสิกก็เกิดขึ้นกระทำกิจนั้น ๆ แล้ว ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จะยับยั้งวิริยเจตสิกไม่ให้เกิดก็ไม่ได้ เพราะวิริยเจตสิกเป็นสภาพที่ต้องเกิดกับจิตนั้น ๆ เว้นจิตบางดวง

เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมซึ่งจะเป็นพหุสูตรจะเกื้อกูลให้เข้าใจสภาพธรรมที่ปรากฏตรงขึ้น จนกว่าสติปัญญานจะอบรมและเจริญขึ้นจนสามารถประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมถูกต้องตรงตามที่ได้ศึกษา แต่ถ้าไม่ตรง ให้ทราบว่าผิด อย่าเข้าใจว่าเมื่อไม่ตรงก็ยังถูก ถ้าเข้าใจอย่างนั้น พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไม่เป็นประโยชน์เลย เพราะว่า จะศึกษาทำไม ถ้าไม่สามารถรู้ให้ตรงตามลักษณะของสภาพธรรมที่ทรงแสดงทุกประการ

สำหรับการศึกษาเรื่องของอกุศลจิตที่เป็นโลภมูลจิตดวงที่ ๑ ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วต่อไปจะขอกล่าวถึงธรรมที่เกิดร่วมกับอกุศลจิต เพื่อที่จะให้เห็นสภาพความเป็นอนัตตาของจิตแต่ละดวงด้วย ตามนัยของ **อภิญญาสาธิต**

ถ้าท่านผู้ฟังศึกษาในพระไตรปิฎก หรือในอรรถกถา พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นร่วมกัน เพื่อให้เห็นความเป็นอนัตตาของจิตที่เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว เพราะว่าโลภมูลจิตที่เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็วมีอายุเพียง

๓ ขณะย่อย คือ อุปาทขณะ ขณะที่เกิดขึ้น จิตขณะ ขณะที่ตั้งอยู่ ยังไม่ดับ และภังคขณะ คือ ขณะที่ดับ

ขอกล่าวถึงจิตตูปาท ซึ่งใน **อัฐสาลินี อรรถกถากัณฑ์ พรรณนาขยาย ความหมวดติกะ ข้อ ๑๓๘๕** ได้อธิบายความหมายของจิตตูปาทว่า

ในพระบาลีนี้มีอธิบายดังนี้ ชื่อว่าอุปาทะ เพราะความหมายว่า ธรรมที่เกิดขึ้น ธรรมที่เกิดขึ้น คือ จิต ชื่อว่าจิตตูปาท

ไม่ใช่ว่าจิตไม่เกิด เมื่อจิตเกิดจึงเป็นจิตตูปาท

คำอธิบายต่อไปมีว่า

ก็คำว่า จิตตูปาทนี้ เป็นหัวข้อแห่งเทศนาเท่านั้น เหมือนดังเมื่อพูดว่า พระราชาเสด็จมาแล้ว ดังนี้ ย่อมเป็นอันพูดถึงการมาแม้ของพวกอำมาตย์ เป็นต้น ที่เดียว ฉะนั้น เมื่อตรัสว่า จิตตูปาท ดังนี้ ก็ย่อมเป็นอันตรัสถึงแม้ธรรมที่สัมปยุตต์ด้วยจิตตูปาท (หมายความว่าเจตสิกที่เกิดพร้อมกับจิต) เหล่านี้ที่เดียว เหมือนฉนั้น เพราะฉะนั้น ด้วยศัพท์ว่า จิตตูปาท ในที่ทุกแห่ง ฟังทราบทั่ว ทรงแถือเอาจิตพร้อมทั้งสัมปยุตตธรรม

คือ หมายถึงทั้งจิตและเจตสิก เพราะถึงแม้ว่านามธรรมที่เกิดร่วมกันมี ๒ คือ จิตปรมัตถ์และเจตสิกปรมัตถ์ แต่เพราะจิตเป็นประธานจึงใช้คำว่า จิตตูปาท แต่ทุกแห่งที่ใช้คำว่า จิตตูปาท ฟังทราบทั่ว ทรงแถือเอาจิตพร้อมทั้งสัมปยุตตธรรม คือ เจตสิกที่เกิดร่วมด้วย เหมือนกับคำพูดที่ว่า พระราชาเสด็จมาแล้ว ไม่ได้หมายความว่า เสด็จมาพระองค์เดียว แต่ต้องมีพวกอำมาตย์ติดตามไปด้วย

สำหรับเจตสิก ทั้งหมดมี ๕๒ ประเภท หรือที่ใช้คำว่า ๕๒ ดวง

สำหรับจิต แบ่งออกโดยนัยของภูมิต่าง ๆ เป็น ๔ ภูมิ เป็นกามาวจรภูมิ ๑ เป็นรูปาวจรภูมิ ๑ เป็นอรูปาวจรภูมิ ๑ เป็นโลกุตตรภูมิ ๑

แต่สำหรับเจตสิกจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ อัญญาสมานาเจตสิก อกุศลเจตสิก และโสภณเจตสิก

สำหรับอัญญสมานาเจตสิก หมายความว่าเจตสิกประเภทหนึ่ง มีทั้งหมด ๑๓ ดวง ซึ่งไม่มีสภาพเป็นกุศลหรืออกุศลเพียงอย่างเดียว แต่ว่าเป็นกุศลก็ได้เมื่อเกิดกับกุศลจิต เป็นอกุศลก็ได้เมื่อเกิดกับอกุศลจิต เป็นวิบากก็ได้เมื่อเกิดร่วมกับวิบากจิต เป็นกิริยาก็ได้เมื่อเกิดร่วมกับกิริยาจิต

เพราะฉะนั้น อัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง เป็นเจตสิกที่มีสภาพเสมอกับธรรมทั้งหลายที่ตนเกิดร่วมด้วย ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นอกุศลอย่างเดียว หรือว่าเป็นกุศลอย่างเดียว หรือว่าเป็นวิบากอย่างเดียว หรือว่าเป็นกิริยาอย่างเดียว

สำหรับอกุศลเจตสิกมี ๑๔ ประเภท หรือ ๑๔ ดวง ซึ่งชื่อก็บอกชัดเจนว่าเป็นสิ่งไม่ได้นอกจากเป็นอกุศลเท่านั้น ถ้าเป็นอกุศลเจตสิก จะเป็นวิบากไม่ได้ เป็นกิริยาไม่ได้ ขณะที่เจตสิก ๑๔ ดวงนี้เกิดขึ้น ขณะนั้นจิตต้องเป็นอกุศล และอัญญสมานาเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกับอกุศลเจตสิกนั้นก็ต้องเป็นอกุศลด้วย

สำหรับอกุศลเจตสิก ท่านผู้ฟังจะเห็นว่า มีเพียง ๑๔ ดวง ไม่มาก แต่เกิดบ่อยจนกระทั่งมีกำลัง กุศลไม่สามารถที่จะเกิดได้มากเท่า และถึงแม้กุศลจะมีโอกาสเกิดได้บ้างเพียงเล็กน้อย จิตก็จะตกไปสู่กระแสของอกุศลประเภทหนึ่งประเภทใดอีก ทั้ง ๆ ที่อกุศลเจตสิกมีเพียง ๑๔ ดวง

สำหรับเจตสิกอีกประเภทหนึ่ง คือ โสภณเจตสิก มี ๒๕ ดวง ซึ่งชื่อก็บอกแล้วว่าเป็นโสภณะ เป็นจิตที่ดีงาม ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นกุศลเจตสิก เพราะฉะนั้น โสภณเจตสิกเกิดกับจิตที่ดีงามทั้งหมด คือ เกิดกับกุศลจิต กุศลวิบากจิต และกิริยาจิต ซึ่งประกอบด้วยเหตุที่ดีงาม

เจตสิกทั้งหมด ๕๒ ดวง แบ่งออกเป็นอัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง และโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง ซึ่งจะขอลำดับถึงอัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ดวงก่อน

สำหรับอัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ เป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง และเป็นปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง

สัพพจิตตสาธารณเจตสิกเป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง จึงชื่อว่า สัพพจิตตสาธารณะ เพราะเกิดสาธารณะกับจิตทั้งหมดทุกดวง ซึ่งมี ๗ ดวงด้วยกัน สำหรับอีก ๖ ดวงนั้น เป็นปกิณณกเจตสิก คือ ประกอบกับจิตบางดวง และไม่ประกอบกับจิตบางดวง

สำหรับสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง คือ ๑. ผัสสเจตสิก ๒. เวทนาเจตสิก ๓. สัญญาเจตสิก ๔. เจตนาเจตสิก ๕. เอกัคคตาเจตสิก ๖. ชีวิตินทริยเจตสิก ๗. มนสิการเจตสิก

ไม่ได้อยู่ในหนังสือ ไม่ได้อยู่ในตำรา กำลังเห็นในขณะนี้เองจะขาดเจตสิก ๗ ดวงนี้ไม่ได้เลย เพื่อที่จะให้เห็นความเป็นอนัตตาของเห็นในขณะนี้ว่า ไม่ใช่มีแต่จิตซึ่งเป็นนามธรรมซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้อารมณ์ คือ การเห็น แต่ยังมีเจตสิก คือ สภาพธรรมซึ่งเกิดร่วมด้วย ทุกครั้งที่จิตแต่ละดวงเกิดขึ้นต้องมีเจตสิก ๗ ดวงนี้เกิดร่วมด้วย

ซึ่งข้อความใน **อภิธัมมัตถวินิยฎีกา พรรณนาความปริจเจหาที่ ๒** ได้แสดงลักษณะของเจตสิก ๔ ประการ คือ ไม่ว่าจะเจตสิกดวงใดก็ตามที่เกิดขึ้นจะต้องมีลักษณะ ๔ ประการ และมีเหตุผลว่าเพราะเหตุใดจึงแสดงลักษณะ ๔ ประการของเจตสิก

ลักษณะ ๒ ประการแรก คือ

เอกุบุปาทนิโรธ เป็นธรรมที่เกิดพร้อมกับจิต และเป็นธรรมที่ดับพร้อมกับจิต

มีเหตุผลว่า ทำไมจึงต้องแสดงว่าเกิดพร้อมจิต และยังต้องแสดงว่าดับพร้อมจิตด้วย จะแสดงว่าเป็นเพียงธรรมที่เกิดพร้อมจิตเพียงอย่างเดียวเท่านั้นไม่พอ เพราะรูปที่เกิดพร้อมจิตก็มี และรูปไม่ใช่เจตสิก เพราะฉะนั้น จึงต้องแสดงว่า เอกุบุปาทนิโรธ ธรรมที่เกิดพร้อมจิตและต้องดับพร้อมจิตด้วย ซึ่งการเกิดพร้อมนี้ให้ทราบทั่ว จิตดวงหนึ่ง ๆ มี ๓ ขณะย่อย คือ ขณะที่เกิดเป็นอุปาทนขณะ ขณะที่ยังไม่ดับเป็นฐิตินขณะ ขณะที่ยังดับเป็นกัมภคณขณะ

เจตสิกเกิดพร้อมกับจิตในอุปาทานะที่จิตเกิด ไม่ใช่ว่าในอุปาทานะจิตเกิด และเจตสิกเกิดร่วมด้วยในฐิติขณะ หรือภังคขณะ แต่เมื่อแสดงว่าเป็นสภาพธรรมซึ่งเกิดพร้อมจิต ย่อมหมายความว่าเกิดพร้อมในขณะอุปาทานะของจิต และดับพร้อมกัน คือ ในภังคขณะของจิต

รูปอาจจะเกิดพร้อมจิต แต่รูปไม่ใช่เจตสิก จึงไม่ได้ดับพร้อมจิต และรูปใดก็ตามซึ่งเกิดก่อนจิต มีอายุเท่ากับการเกิดดับของจิต ๑๗ ขณะ รูปนั้นอาจจะดับพร้อมจิตดวงหนึ่งดวงใด แต่รูปนั้นไม่ใช่เจตสิก เพราะฉะนั้น จึงต้องแสดงพยานุนะว่าเจตสิกต้องมีลักษณะ ๔ ประการ ซึ่ง ๒ ประการแรก คือ

เอกุปฺปาตนิโรธ เป็นธรรมที่เกิดพร้อมจิตและต้องดับพร้อมจิตด้วย

แต่ว่ายังมีรูปบางรูปซึ่งเกิดดับพร้อมจิต ได้แก่ วิญญูติรูป เพราะฉะนั้น ก็ยังไม่พอที่จะแสดงพยานุนะเพียง *เอกุปฺปาตนิโรธ* ว่าเป็นลักษณะของเจตสิก ยังต้องมีลักษณะอีก ๒ ประการ คือ

เอกาลมฺพนวตฺต เป็นธรรมที่มีอารมณ์เดียวกับจิต และเกิดที่เดียวกับจิตด้วย

เพราะว่าแม้รูปจะเกิดพร้อมจิตและดับพร้อมจิต แต่รูปไม่ใช่สภาพรู้อารมณ์ เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นเจตสิก นอกจากเกิดพร้อมจิตดับพร้อมจิตแล้ว ยังต้องเป็นสภาพที่รู้อารมณ์เดียวกับจิตนั้นด้วย และในภุมิที่มีขันธ ๕ จิตจะต้องเกิดที่รูปรูปหนึ่งรูปใดเสมอ ซึ่งธรรมที่เป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตนั้น ต้องเกิดที่รูปเดียวกับจิตนั้นด้วย

นี่เป็นลักษณะ ๔ ประการของเจตสิก ซึ่งกำลังเกิดดับพร้อมกับจิตในขณะนี้ อย่างรวดเร็วเหลือเกิน นี่คือสภาพธรรมที่เป็นอนัตตาจริง ๆ

ข้อความใน *อัฐุสาลินี จิตตูปาทกัณห์* อธิบายเจตสิกธรรม แสดงเหตุที่พระผู้มีพระภาคตรัสผัสเจตสิกเป็นอันดับแรกว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสผัสไว้เป็นอันดับแรก โดยเทศनावาระ และโดยเป็นปัจจัยแก่เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ถ้าไม่ตรัสผัสสะ จะตรัสเวทนาก่อนก็ได้ จะตรัสสัญญาาก่อนก็ได้ หรือจะยกจิตขึ้นมาก่อนก็ได้ แต่พระผู้มีพระภาคตรัสผัสสะไว้เป็นอันดับแรกโดยเทศनावาระ เพราะถึงแม้ว่าจิตและเจตสิกจะเกิดพร้อมกันในอุปาทกขณะและดับพร้อมกันในภังคขณะ แต่เพราะผัสสะเป็นปัจจัยแก่เวทนา จึงทรงยกกรรมซึ่งเป็นปัจจัยขึ้นเป็นอันดับแรก

ถ้าผัสสะไม่กระทบ ก็จะไม่เกิดความรู้สึกในสิ่งที่เห็นทางตา เสียงที่ปรากฏทางหู กลิ่นที่กระทบจมูก รสที่กระทบลิ้น สิ่งที่กระทบสัมผัสผิวกาย หรือแม้เรื่องที่นึกคิดทางใจ ก็ประกอบด้วยเวทนาเจตสิกต่าง ๆ ตามผัสสะที่กระทบอารมณ์ในขณะนั้น

ผัสสะเป็นปัจจัยแก่สัญญา โดยที่เมื่อผัสสะกระทบสิ่งใด สัญญาก็จำสิ่งนั้น ผัสสะเป็นปัจจัยแก่สังขาร คือ เมื่อผัสสะกระทบอารมณ์ใด ก็เกิดความยินดียินร้ายในอารมณ์นั้น ผัสสะเป็นปัจจัยแก่วิญญูญาณ เพราะผัสสะกระทบอารมณ์ใด วิญญูญาณคือ จิต ก็รู้อารมณ์นั้น

ซึ่งข้อความใน **อวัฐสาสนี** อุปมาผัสสะว่า

เมื่อพูดถึงปราสาท เราต้องเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญ ทักษะการที่เหลือทั้งหลายคือ ชื้อ ระแนง เฌงฝา ยอด กลอน จั่ว และอื่น ๆ ทั้งหมดเนื่องด้วยเสา ตั้งอยู่บนเสา จริงอยู่ เพราะผัสสะนี้เป็นเช่นกับเสา สัมปยุตตรมณนอกจากนั้นเป็นเช่นกับทักษะการ ฉะนั้น จึงตรัสผัสสะไว้เป็นอันดับแรก

ถ้าไม่มีเสา จะมีประตู หน้าต่าง อะไร ๆ ได้ไหม ก็ไม่ได้

ผัสสะเป็นเจตสิกซึ่งกระทบอารมณ์ เพราะฉะนั้น นำมาซึ่งสภาพธรรมอื่น ๆ ทุกประการ เช่น เวทนา ความรู้สึก สัญญา ความจำ หรือสังขารขันธ์ทั้งหลาย และวิญญูณขันธ์ ซึ่งกำลังรู้อารมณ์นั้น ๆ

ข้อความต่อไปมีว่า

อนึ่ง พึงทราบว่า ไม่ควรแสวงหาถึงลำดับต้นและหลัง เพราะเหตุว่า
สภาพธรรมซึ่งเป็นสัมปยุตตธรรม คือ จิตและเจตสิกเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน
เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน

ในจิตดวงหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยเจตสิกหลายดวง ซึ่งไม่น้อยกว่า ๗ ดวง
บางดวงประกอบด้วยเจตสิก ๑๐ กว่าดวง บางดวงประกอบด้วยเจตสิก ๒๐ กว่าดวง
บางดวงประกอบด้วยเจตสิก ๓๐ กว่าดวง แต่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงลักษณะของ
เจตสิกนั้น ๆ ซึ่งเกิดกับจิตนั้นและดับไปอย่างรวดเร็วว่า เจตสิกแต่ละดวงเป็นปัจจัยแก่
เจตสิกอื่น ๆ และแก่อจิตโดยสถานใดหรือว่าโดยปัจจัยใด เป็นการแสดงถึงสภาพธรรมที่
เป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม ซึ่งมีอาการ มีลักษณะ มีกิจหน้าที่ ที่จะปรากฏให้รู้ได้ว่า
ลักษณะของเจตสิกแต่ละลักษณะนั้นต่างกัน เป็นธรรมแต่ละประเภท เพราะฉะนั้น
ไม่ควรแสวงหาถึงลำดับต้นและหลัง คือ ไม่ต้องคิดว่าอะไรเกิดก่อนอะไร เพราะ
บางคนอาจจะคิดว่า ผัสสะเกิดก่อนและดับไปแล้ว เวทนาจึงเกิดขึ้น ซึ่งไม่ถูก
เพราะว่าเจตสิกทั้งหมดที่เกิดกับจิตใด ก็ดับพร้อมกับจิตนั้น

ข้อความใน **อรรถุสาลินี** มีต่อไปว่า

อนึ่ง พึงทราบว่า ไม่ควรแสวงหาถึงลำดับต้นและหลัง แต่ควรแสวงหาธรรม
โดยความหมายของคำ ลักษณะ และรสะ เป็นต้น เท่านั้น

ในการที่จะรู้สภาพธรรมของเจตสิกซึ่งกำลังเกิดดับในขณะนี้ จะรู้ได้ก็ต่อเมื่อรู้ว่า
เจตสิกดวงนั้น ประเภทนั้น มีลักษณะอย่างไร มีกิจคือรสะอย่างไร มีอาการที่ปรากฏ
อย่างไร และมีอะไรเป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ข้อความใน **อรรถุสาลินี** อธิบายลักษณะของผัสสะเจตสิกว่า

ที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะกระทบอารมณ์

ไม่ว่าจะเป็นขณะไหน ภูมิไหน ชาติไหน ที่ไหนที่จิตเกิด ผัสสะเป็นสภาพธรรม
ที่กระทบอารมณ์

จะไม่ชื่อผัสสะ ได้ไหม เปลี่ยนชื่อได้ไหม ลองคิด เปลี่ยนได้ไหม ได้

ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนชื่อ แต่ลักษณะของผัสสะก็คือสภาพที่กระทบอารมณ์ ไม่ใช่รูปกระทบรูป เพราะถ้ารูปกระทบรูป ไม่มีการรู้อารมณ์ แต่ผัสสะเจตสิกเป็นนามธรรม ซึ่งกระทบอารมณ์ จิตเป็นใหญ่ เป็นประธานในการเห็น แต่จิตไม่ใช่ผัสสะเจตสิก เพราะฉะนั้น ที่จิตจะเห็นได้ เพราะผัสสะกระทบสิ่งที่ปรากฏทางตา จิตเห็นจึงเกิดขึ้น

ขณะนี้บางท่านอาจจะได้ยินเสียง แต่บางท่านอาจจะกำลังคิดนึกเรื่องต่าง ๆ ถ้าผัสสะเจตสิกไม่กระทบเสียง โสตวิญญูญาณ คือ จิตได้ยินเสียง ก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น ในขณะที่เสียงปรากฏ ลักษณะของผัสสะ คือ ธรรมที่กระทบอารมณ์ เป็นนามธรรม เป็นสภาพที่กระทบ จิตจึงรู้อารมณ์นั้นได้

๑๐๗๕

ที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะกระทบอารมณ์

ผัสสะ มีการกระทบอารมณ์เป็นลักษณะ ผุสณลกฺขณ

มีการประสานอารมณ์ วัตถุ วิญญาณ เป็นรสะ คือ เป็นกิจ สัมภูนฺโร

มีการประชุมพร้อมกันเป็นผลปรากฏ เป็นปัจจุภูฐาน สนฺนิปาตปัจจุภูฐาน

มีอารมณ์ที่มาสู่คลอง คือ อารมณ์ที่ปรากฏ เป็นปทัฏฐาน

อาปาถคตวิสยปทภูฐาน

นี่คือ ลักษณะของผัสสเจตสิก เป็นสภาพธรรมที่กระทบอารมณ์เป็นลักษณะ

กำลังนอนหลับ ผัสสเจตสิกเกิดหรือเปล่า นอนหลับสนธิ เกิดไหม เกิด

ไม่ว่าจิตใดจะรู้อารมณ์หรือไม่รู้อารมณ์ของโลกนี้ก็ตาม ขณะใดที่จิตเกิดขึ้น จะต้องมีผัสสเจตสิกเกิดร่วมด้วย จะปราศจากผัสสเจตสิกไม่ได้เลย เวลาที่เป็น ภาวังคจิต ผัสสเจตสิกก็กระทบอารมณ์ของภาวังคจิต แต่เวลาที่ตื่นลืมตาขึ้น เห็นสิ่งที่ ปรากฏ ผัสสะไม่ได้กระทบอารมณ์ของภาวังคจิตแล้ว แต่ผัสสะกระทบกับรูปารมณฺที่ ปรากฏทางตา จักขุวิญญาณจึงเกิดขึ้น เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจิตเห็นจะเกิดขึ้นที่ไหน ในโลกมนุษย์ ในสวรรค์ ในนรก ในรูปพรหมภูมิ หรือในอรุปรหมภูมิ ผัสสเจตสิกก็มีลักษณะอย่างเดียว คือ กระทบ อารมณ์

มีการประสานอารมณ์ วัตถุ วิญญาณ เป็นรสะ คือ เป็นกิจ

ซึ่งมีข้อความอุปมาว่า

เหมือนกับแพะ ๒ ตัวชนกัน ฟังเห็นจักขุเหมือนแพะตัวที่หนึ่ง ฟังเห็นรูป เหมือนแพะตัวที่สอง ฟังเห็นผัสสะเหมือนการชนกันของแพะทั้ง ๒ ตัวนั้น

จักขุปสาทเกิดและดับไป เร็ว ถ้าเทียบกับจิตจึงจะเห็นว่า ช้ากว่าจิตเล็กน้อย แต่ก็ไม่มีใครสามารถประจักษ์ความเกิดดับอย่างรวดเร็วของจักขุปสาทได้ แม้ว่าจะเกิดดับช้ากว่าจิต ซึ่งขณะที่จักขุปสาทเกิดและยังไม่ดับ มีอารมณ์ คือ รูปารมณ์กระทบกับจักขุปสาทนั้น และรูปารมณ์นั้นยังไม่ดับ ขณะที่ผัสสะเจตสิกกระทบอารมณ์นั้น ขณะนั้นจิตเห็นจึงเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น ผัสสะไม่ใช่จักขุปสาท และไม่ใช่รูปารมณ์ แต่เป็นสภาพนามธรรมที่กระทบกับรูปารมณ์พร้อมกับจิตเห็น

อุปมาอีกอย่างหนึ่ง คือ

เหมือนฝ่ามือ ๒ ข้างประสานกัน พึงเห็นจักขุเหมือนฝ่ามือข้างหนึ่ง พึงเห็นรูปเหมือนฝ่ามืออีกข้างหนึ่ง พึงเห็นผัสสะเหมือนการที่ฝ่ามือทั้ง ๒ ข้างนั้นประสานกัน

เวลาที่ฝ่ามือประสานกัน เห็นแต่ฝ่ามือ ๒ ข้าง ไข่มุข ซึ่งฝ่ามือ ๒ ข้างไม่ได้แยกกัน ขณะที่ฝ่ามือ ๒ ข้างประสานกัน อาการที่ประสานกันนั้น คือ ลักษณะของผัสสะโดยอุปมา เห็นแต่มือ แต่ว่าขณะที่ประสานกัน อาการที่ประสานกันนั้น คือ กิจของผัสสะ

ส่วนปัจจุပ္ปฐาน คือ อาการที่ปรากฏ ชื่อว่ามีการประชุมพร้อมกัน สุนนิปาตปัจจุပ္ปฐาน เป็นปัจจุပ္ปฐาน

คือ การประชุมกันแห่งปัจจัย ๓ ประการ ได้แก่ วัตถุ ๑ อารมณ์ที่ปรากฏ ๑ และวิญญาณที่รู้อารมณ์นั้น ๑ โดยการที่ผัสสะกระทบอารมณ์นั้น ซึ่งใน **สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อปริซานสูตรที่ ๒ ข้อ ๑๖๒** มีข้อความที่แสดงถึงลักษณะของผัสสะว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระตำหนักซึ่งมุงด้วยกระเบื้องของหมู่พระประยูรญาติ ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคประทับพักผ่อนอยู่ในที่สงัด ได้ทรงภาวนิตถธรรมปริยายนี้ว่า อาคัยจักขุและรูป เกิดจักขุวิญญาณ รวมธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ

ที่จะให้รู้ว่ามีผัสสะ ที่จะให้มีอาการปรากฏของผัสสะ ก็ต่อเมื่อมีจักขุและรูป และจักขุวิญญาณ ถ้าไม่มีจักขุ จะมีผัสสะไม่ได้ ถ้าไม่มีรูปกระทบจักขุปสาท ผัสสะก็เกิดขึ้นไม่ได้เหมือนกัน แม้ผัสสะเองก็ต้องอาศัยปัจจัย ถ้าไม่มีจักขุปสาท ผัสสะก็กระทบรูปไม่ได้ ถ้ามีจักขุปสาท แต่ไม่มีรูปกระทบ ผัสสะก็กระทบกับรูปนั้นไม่ได้ และถ้าวิญญาณไม่เกิดขึ้นเห็นในขณะนั้น ผัสสะก็เกิดไม่ได้เหมือนกัน

ทุกคนมีจักขุปสาทเกิดดับอยู่เรื่อย ๆ จะทราบหรือไม่ทราบก็ตาม จักขุปสาท ตรงกลางตาเกิดขึ้นและดับไป ๆ อย่างรวดเร็ว แต่ถ้าผัสสะไม่กระทบอารมณ์ จักขุวิญญาณไม่เห็น ผัสสะก็เกิดไม่ได้ แม้ว่ามีจักขุปสาท ทุกคนมีจักขุปสาท มีรูปอารมณ์ แต่ถ้าผัสสะไม่กระทบอารมณ์ จักขุวิญญาณ จิตเห็นก็เกิดไม่ได้

เช่น ในขณะที่ได้ยินเสียง จักขุปสาทรูปก็มี รูปอารมณ์ก็มี แต่ผัสสะในขณะนั้น กระทบเสียง จิตจึงได้ยินเสียง เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าจะมีจักขุปสาท มีรูปอารมณ์ แต่ถ้าผัสสะไม่กระทบรูปอารมณ์ จักขุวิญญาณก็เกิดไม่ได้

สภาพธรรมที่ตัวทุกคน แต่เวลาที่จะพิจารณา ต้องพิจารณาว่า ขณะใดซึ่งมีการประชุมพร้อมกันของธรรม ๓ อย่าง คือ วัตถุ อารมณ์ที่กำลังปรากฏ และ วิญญาณที่รู้อารมณ์นั้น ขณะนั้นมีผัสสะที่กระทบอารมณ์นั้น จึงทำให้วิญญาณรู้ อารมณ์นั้น จึงทำให้อารมณ์นั้นปรากฏ ตามข้อความใน **อภิธานสูตรที่ ๒** ที่ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **อาศัยจักขุและรูป เกิดจักขุวิญญาณ รวมธรรม ๓ ประการ เป็นผัสสะ**

ข้อความต่อไปมีว่า

เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชรา มรณะ โสกปริเทวทุกขโทมนัส และอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้

ข้อความต่อไปก็โดยนัยเดียวกัน ตลอดไปจนถึง **อาศัยหูและเสียงจึงเกิด โสทวิญญาน อาศัยจมูกและกลิ่นจึงเกิดฆานวิญญาน อาศัยลิ้นและรสจึงเกิด**

ชีวหาวิญญูญาณ อาศัยกายและโณฐัพพะจึงเกิดกายวิญญูญาณ อาศัยใจและ
ธัมมารมณจึงเกิดมโนวิญญูญาณ รวมธรรม ๓ ประการนี้ เป็นผัสสะ

เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา สำหรับทุกคน ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น
พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือว่าปุถุชน ในภูมิใด ๆ ทั้งสิ้น

แต่ข้อความต่อไปไม่มีว่า

... เพราะตณฺหานันฺแลดับ เพราะสํารอกโดยไมฺเหลือ อุปาทานจึงดับ เพราะ
อุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาตีดับ ชรา มรณะ
โสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วย
อาการอย่างนี้ ฯลฯ

ทรงแสดงเรื่องของผัสสะตลอดไปจนกระทั่งถึงปัจจุสมุปบาท และจนกระทั่งถึง
การที่จะดับการเกิดขึ้นของธรรมซึ่งอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ให้รู้ว่าเป็นสภาพธรรมซึ่ง
สามารถจะดับได้ ถ้าปัญญารู้สภาพธรรมนั้นถูกต้องตามความเป็นจริง

สำหรับปัจจุภูฐาน มี ๒ อย่าง คือ

อีกประการหนึ่ง หนึ่ง ผัสสะ ที่ชื่อว่ามีเวทนาเป็นปัจจุภูฐาน (คือ เป็นอาการ
ที่ปรากฏ หรือว่าเป็นผลของผัสสะ) เพราะเหตุว่าผัสสะย่อมยังเวทนาให้ปรากฏ
คือ ให้เกิดขึ้น

ข้อความต่อไป แสดงให้ชัดเจนขึ้นอีกว่า

ผัสสะย่อมยังเวทนาให้ปรากฏในจิตที่ตนเองเกิดร่วมด้วย

เวลาที่ผัสสะกระทบอารมณ์พร้อมกับจิตที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น เวทณาก็เกิดขึ้น
พร้อมกับการเกิดขึ้นของผัสสะและจิตนั้น เพราะ ผัสสะย่อมยังเวทนาให้ปรากฏในจิตที่
ตนเองเกิดร่วมด้วย

เพราะฉะนั้น จะบอกว่า ผัสสะกระทบจิตดวงหนึ่ง เวทนาไปเกิดกับจิตอีกดวง
หนึ่ง และสัญญาไปจำกับจิตอีกดวงหนึ่งไม่ได้ เพราะสัมปยุตตธรรมเป็นสภาพธรรมซึ่ง
เกิดพร้อมกันในทุกขณะ และดับพร้อมกันในกัณเฏ

ข้อความใน **อวัฐสาสนี** อุปมาว่า

เหมือนกับไอน้ำที่อาศัยอยู่ในธาตุ คือ ครั่ง ย่อมทำให้เกิดความร้อนในครั้ง แม้เพราะความร้อนภายนอกเป็นปัจจัย แต่ไม่ทำให้เกิดความร้อนในความร้อน คือ ถ่านที่ปราศจากเปลวภายนอก แม้จะเป็นปัจจัยของตน

ถ้าเอาความร้อน คือ เอาถ่านไปลงครั้ง ครั่งจะร้อน เพราะไอน้ำที่อาศัยอยู่ใน ครั่ง เพราะฉะนั้น ไอน้ำที่อาศัยอยู่ในครั้งย่อมทำให้เกิดความร้อนในครั้ง แม้ว่า ความร้อนในครั้งนั้นจะเกิดเพราะอาศัยไฟที่เกิดจากถ่านข้างนอก แต่ไอน้ำที่อาศัยอยู่ในธาตุ คือ ครั่ง ไม่ทำให้เกิดความร้อนในความร้อน คือ ถ่านที่ปราศจากเปลว ซึ่งเป็นปัจจัย ให้ไอน้ำนั้นทำให้ครั้งนั้นร้อน เพราะฉะนั้น ผัสสะกระทบกับอารมณ์ใด ก็ทำให้เกิด เวทนาในจิตที่ตนเองเกิดร่วมด้วย

สำหรับผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ข้อความใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปุตตมั่งสสูตร** มีข้อความเรื่องผัสสะหยาและคำอุปมา

ถ้าอุปมาปราสาท ผัสสะก็เหมือนกับเสา ถ้าไม่มีเสา หน้าต่าง ชื่อ แปะ ทั้งหลายก็มีไม่ได้ เพราะฉะนั้น ผัสสะโดยปัจจัย เป็นอาหารปัจจัย เพราะนำมาซึ่ง ผลต่าง ๆ ได้แก่ เวทนาคือความรู้สึก สัญญาคือความจำ สังขารคือความยินดี ยินร้าย กุศลหรืออกุศลต่าง ๆ และวิญญาณคือสภาพที่รู้อารมณ์ต่าง ๆ

ข้อความใน **ปุตตมั่งสสูตร** มีว่า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ อย่าง เพื่อความดำรงอยู่ของสัตว์โลกที่เกิด มาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์แก่เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด อาหาร ๔ อย่างนั้น คือ ๑. กวฬีการาหาร หยาบบัง ละเอียดบัง ๒. ผัสสาหาร (ได้แก่ ผัสสะเจตสิก) ๓. มโนสัญเจตนาหาร (ได้แก่ เจตนากรรม) ๔. วิญญาณาหาร (ได้แก่ ปฏิสนธิจิต และจิตอื่น ๆ) ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ อย่างเหล่านี้แล เพื่อดำรงอยู่แห่งสัตว์โลกที่เกิด มาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์แก่เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด ฯ

โดยมากท่านผู้ฟังรู้จักอาหารอย่างเดียว คือ อาหารที่รับประทาน ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้สัตว์โลกที่เกิดมาแล้วดำรงชีวิตอยู่ แต่การที่สัตว์ คือ แต่ละบุคคล ดำรงชีวิตอยู่จนถึงขณะนี้ ไม่ใช่เพราะอาหารที่บริโภคเพียงอย่างเดียว ซึ่งผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรมที่เป็นอาหารปัจจัยว่า มี ๔ อย่าง

และใครกำลังแสวงหาที่เกิด ใครไม่กำลังแสวงหาที่เกิด บางท่านอาจจะคิดว่า ท่านไม่ได้แสวงหา ท่านไม่ได้คิดถึงเรื่องของการที่เกิดเลย แต่การที่ท่านมีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เห็นบ้าง ได้ยินบ้าง สนุกบ้าง ทำกิจกรรมการงานต่าง ๆ บ้าง ให้ทราบ ว่า ขณะนั้น ๆ กำลังแสวงหาที่เกิด เพราะยังไม่ใช้พระอรหันต์ ยังมีกิเลส ยังมีกรรม ยังมีความคิด ยังมีสังขารขันธ์ที่ปรุงแต่งกรรมเป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง จึงเป็นเหตุให้ปฏิสันธิจิตเกิดขึ้นหลังจุติ เพราะฉะนั้น อาหาร ๔ เหล่านี้แล เพื่อดำรงอยู่แห่งสัตว์โลกที่เกิดมาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์แก่เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็ควรพิจารณาหารจะพึงเห็นได้อย่างไร ภิกษุทั้งหลาย เหมือนอย่างว่า ภรรยาสามี ๒ คน ถือเอาเสบียงเดินทางเล็กน้อย แล้วออกเดินไปสู่ทางกันดาร เขาทั้งสองมีบุตรน้อย ๆ น่ารักน่าพอใจอยู่คนหนึ่ง เมื่อขณะทั้งสองคน กำลังเดินไปในทางกันดารอยู่ เสบียงเดินทางที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยนั้นได้หมดสิ้นไป แต่ทางกันดารนั้นยังเหลืออยู่ เขาทั้งสองยังข้ามพ้นไปไม่ได้ ครั้นนั้น เขาทั้งสองคนคิดตกลงกันอย่างนี้ว่า เสบียงเดินทางของเราทั้งสองอันใดแลมีอยู่เล็กน้อย เสบียงเดินทางอันนั้นก็ให้หมดสิ้นไปแล้ว แต่ทางกันดารนี้ยังเหลืออยู่ เรายังข้ามพ้นไปไม่ได้ อย่างกระนั้นเลย เราสองคนมาช่วยกันฆ่าบุตรน้อย ๆ คนเดียว ผู้น่ารักน่าพอใจคนนี้เสีย ทำให้เป็นเนื้อเค็มและเนื้อย่าง เมื่อได้บริโภคเนื้อบุตรเสร็จ ก็พากันเดินข้ามทางกันดารที่ยังเหลืออยู่นั้น ถ้าไม่เช่นนั้นเราทั้งสามคนต้องพากันพินาศหมดแน่

ครั้นนั้น ภรรยาสามีทั้งสองคนนั้นก็ฆ่าบุตรน้อย ๆ คนเดียว ผู้น่ารักน่าพอใจนั้นเสีย ทำให้เป็นเนื้อเค็มและเนื้อย่าง เมื่อบริโภคเนื้อบุตรเสร็จ ก็พากันเดินข้ามทางกันดารที่ยังเหลืออยู่นั้น เขาทั้งสองคนรับประทานเนื้อบุตรพลาง ค่อนอกพลางรำพัน

ว่า ลูกชายน้อย ๆ คนเดียวของฉันไปไหนเสีย ลูกชายน้อย ๆ คนเดียวของฉันไปไหนเสีย ดังนี้ เธอทั้งหลายจะเข้าใจความซึ้งนั้นเป็นอย่างไร คือว่า เขาได้บริโภคเนื่อบุตรที่เป็นอาหารเพื่อความคะนอง หรือเพื่อความมัวเมา หรือเพื่อความตบแต่ง หรือเพื่อความประดับประดาร่างกาย ใช้น้ำใหม่

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า

หามิได้ พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสต่อไปว่า

ถ้าเช่นนั้น เขาพากันรับประทานเนื่อบุตรเป็นอาหารเพียงเพื่อข้ามพ้นทางกันดารใช้น้ำใหม่

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า

ใช่ พระเจ้าข้า

พระองค์จึงตรัสว่า

ข้อนี้ฉันใด เรากล่าวว่า บุคคลควรเห็นกวีการาหารว่า [เปรียบด้วยเนื่อบุตร] ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้กวีการาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ความยินดีซึ่งเกิดแต่เบญจกามคุณ เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ความยินดีซึ่งเกิดแต่เบญจกามคุณได้แล้ว สังโยชนอันเป็นเครื่องชักนำอริยสาวกให้มาสู่โลกนี้อีกก็ไม่มี ฯ

สติปัฏฐานหรือเปล่า เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้กวีการาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ความยินดีซึ่งเกิดแต่เบญจกามคุณ

เวลารับประทานอาหาร ส่วนมากจิตอะไร เพราะว่าทุกท่านปรุงอาหารตามที่ท่านชอบ แสวงหาอาหารรสที่พอใจ เพราะฉะนั้น เวลารับประทานอาหาร จิตอะไรเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เป็นโลภมูลจิต ซึ่งต้องรู้ เพราะ เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้กวีการาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ความยินดีซึ่งเกิดแต่เบญจกามคุณ

๑๐๗๖

กำลังบริโภคอาหาร มีรส เป็นกามคุณหนึ่งทางลิ้น มีสิ่งที่ปรากฏทางตา นำรับประทาน เป็นกามคุณหนึ่งทางตา มีเสียงเพลง เป็นกามคุณหนึ่งทางหู มีกลิ่น นำรับประทาน เป็นกามคุณหนึ่งทางจมูก ที่นั่งที่รับประทานก็สบาย เป็นกามคุณหนึ่งทางกาย นี่คือ เบญจกามคุณ ตามความเป็นจริง

ถ้าไม่รู้ความจริง จะละหรือจะดับกิเลสไม่ได้ เพราะยังยึดถือว่าเป็นเราที่ได้เห็น ที่ได้ยิน ที่ได้กลิ่น ที่ได้รส ที่กระทบสัมผัส เพราะฉะนั้น ไม่ว่าพระผู้มีพระภาคจะทรง แสดงธรรมเรื่องอะไรก็ไม่พ้นจากสติปัฏฐานที่จะให้รู้สภาพธรรมและดับกิเลสได้ เพราะ เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ความยินดีซึ่งเกิดแต่เบญจกามคุณได้แล้ว สังโยชนอันเป็นเครื่อง ชักนำอริยสาวกให้มาสู่โลกนี้แล้วก็ไม่มี

ถ. เราได้ยินบ่อย ๆ ว่า พรหมมีปิติเป็นอาหาร แต่ที่พระผู้มีพระภาคทรง แสดง ปิติไม่ได้อยู่ในอาหารทั้ง ๔

ส. บางที่ยกปิติ แต่ไม่ได้หมายความว่า พรหมปราศจากกรรม คือ มโนสังขเจตนาหาร ปิติเกิดลอย ๆ ไม่เกิดร่วมกับฉานจิตที่เป็นกุศลไม่ได้ เพราะฉะนั้น ฉานกุศลมีหลายชั้น บางชั้นประกอบด้วยปิติ บางชั้นไม่ประกอบด้วยปิติ เช่น จตุตถฉานโดยปัญจกณัย ไม่ประกอบด้วยปิติ เพราะฉะนั้น สำหรับพรหม บางภูมิ มีปิติเป็นอาหาร บางภูมิไม่มีปิติเป็นอาหาร แต่ทุกภูมิต้องมีมโนสังขเจตนาหาร คือ กรรมเป็นอาหาร ที่ทุกท่านกำลังนั่งอยู่ ยังไม่เปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติ ก็เพราะกรรมยังเป็นอาหารที่จะให้ดำรงอยู่

ถ. มหาภูตรูป ๔ มีอะไรเป็นปัจจัย

ส. มหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๓ มหาภูตรูป ๒ เป็นปัจจัยแก่ มหาภูตรูป ๒ มหาภูตรูป ๓ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๑

มหาภูตรูปมี ๔ คือ ธาตุดิน ๑ ธาตุน้ำ ๑ ธาตุไฟ ๑ ธาตุลม ๑

ธาตุดินเป็นปัจจัยแก่ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม

ธาตุไฟเป็นปัจจัยแก่ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุดิน

ธาตุน้ำเป็นปัจจัยแก่ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม

ธาตุลมเป็นปัจจัยแก่ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุน้ำ

นี้หมายความว่า มหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๓

หรืออีกนัยหนึ่ง มหาภูตรูป ๒ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๒

หรืออีกนัยหนึ่ง มหาภูตรูป ๓ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๑ นั่นเอง

มีอะไรบางอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นแล้ว สามารถจะแยกได้ว่า ไม่มีอะไรประกอบรวมด้วย กับสภาพธรรมนั้นเลย ไม่ว่าจะเป็นโดยทางวิทยาศาสตร์ แยกออกจากกระทั่งไม่มีอะไร เกิดร่วมด้วยในขณะนั้นในสิ่งนั้นได้ใหม่ เพราะฉะนั้น ก็ต้องมีสภาพธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย จะมีแต่ธาตุดินโดยไม่มีธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมไม่ได้

เมื่อกล่าวถึงมหาภูตรูป มหาภูตรูป ๑ เป็นปัจจัยแก่มหาภูตรูป ๓ เพราะว่า อาศัยกันเกิดขึ้นเหมือนกับธาตุอื่น ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ก็จะต้องมีธาตุอื่นเกิดร่วมด้วย ไม่สามารถจะมีอะไรเพียงอย่างเดียวที่ปรากฏลอย ๆ ได้ ถูกต้องหรือเปล่า หรือไม่ถูก ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อมกัน

เพราะฉะนั้น ธาตุดินก็เป็นปัจจัยให้เกิดธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม แน่นนอนที่สุด เพราะทุกอย่างที่เกิดขึ้นต้องมีสภาพธรรมอื่นเกิดร่วมด้วย แม้ว่าจะแยกย่อยออกไป ก็ยังต้องมีสภาพธรรมอื่นเกิดพร้อมกัน อาศัยกันและกันเกิดขึ้นเป็นปกติ

ข้อความต่อไป ใน **ปุตตมังสสูตร** พระผู้มีพระภาคทรงอุปมาลักษณะของ ผัสสเจตสิกว่า

ภิกษุทั้งหลาย ก็ผัสสหารจะพึงเห็นได้อย่างไร เหมือนอย่างว่า แม่โคนมที่ไม่มีหนังหุ้ม ถ้ายืนพึงฟาอยู่ก็จะถูกพวกตัวสัตว์อาศัยฟาเจาะกิน ถ้ายืนพึงดันไม้อยู่ก็จะถูกพวกสัตว์ชนิดอาศัยดันไม้ไชกิน หากลงไปยืนแช่น้ำอยู่ก็จะถูกพวกสัตว์ที่อาศัยน้ำตอดและกัดกิน ถ้ายืนอาศัยอยู่ในที่ว่างก็จะถูกมวลสัตว์ที่อาศัยอยู่ในอากาศเกาะกัดและจิกกิน เป็นอันว่าแม่โคนมตัวนั้นที่ไร้หนังหุ้ม จะไปอาศัยอยู่ในสถานที่ใด ๆ ก็

ถูกจำพวกสัตว์ที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้น ๆ กัดกินอยู่รำไป ข้อนี้นั้นใด เรากล่าวว่า พึงเห็นผัสสาหารอันนั้นเหมือนกัน

เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ผัสสาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้เวทนาทั้งสามได้ เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้เวทนาทั้งสามได้แล้ว เรากล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกพึงทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว ฯ

ที่พระผู้มีพระภาคทรงอุปมาผัสสะเหมือนแม่โคนมที่ไม่มีหนังหุ้ม เพราะว่า ขณะที่ผัสสะเกิดขึ้นกระทำกิจกระทบ จะเป็นปัจจัยให้เวทนาเจตสิกเกิดร่วมด้วย รู้สึกในอารมณ์ที่ผัสสะกระทบทันที พร้อมกันทันทีที่ผัสสะกระทบ เพราะฉะนั้น ในขณะนี้ท่านผู้ใดคิดว่า ตัวของท่านก็เหมือนแม่โคนมที่กำลังไม่มีหนังหุ้ม เพราะผัสสะเจตสิกกระทบอารมณ์อยู่ตลอดเวลา เป็นปัจจัยให้เวทนา คือ ความรู้สึกเกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ แต่ถ้าสติไม่เกิดขึ้นระลึกจะไม่ทราบเลยว่า ขณะนี้สภาพของความรู้สึกเกิดขึ้น เพราะอะไร ถ้าไม่กระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตา จะไม่มีความรู้สึกใด ๆ เกิดขึ้นเพราะอาศัยการเห็น แต่เวลาที่มีความยินดียินร้ายเกิดขึ้นเพราะอาศัยการเห็น ก็เพราะผัสสะกระทบอารมณ์นั้น จึงเป็นปัจจัยให้เวทนาเกิดขึ้น

ถ้าอารมณ์ที่ปรากฏเป็นอารมณ์ที่ไม่ดี เป็นอนิฏฐารมณ์ ชีวิตประจำวันเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า เกิดความรู้สึกไม่พอใจ ยับยั้งไม่ได้ นอกจากว่าขณะนั้นสติระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งขณะนั้นจะทราบชัดทันทีว่า พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงให้ปัจจัยให้สติเกิดระลึกได้ สามารถที่จะรู้สภาพธรรม ทำให้พ้นจากทุกขเวทนาหรือโทมนัสเวทนา เพราะสติเกิดระลึกในลักษณะที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

จะเห็นพระมหากรุณาคุณของพระผู้มีพระภาคที่ทรงอุปมาลักษณะของสภาพธรรม เพื่อให้เห็นชัดจริง ๆ ในลักษณะสภาพของผัสสะที่กระทบอารมณ์อยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นปัจจัยให้เวทนาต่าง ๆ เกิดขึ้น โดยเป็นอนัตตา ไม่สามารถที่จะยับยั้งเวทนาใด ๆ ได้ เมื่อผัสสะกระทบกับอารมณ์นั้น ๆ

ข้อความต่อไป พระผู้มีพระภาคทรงอุปมามโนสัญญาเจตนาหาร ซึ่งได้แก่ เจตนาเจตสิก ทุกท่านกำลังมีเจตนาเจตสิก เพราะว่าเกิดกับจิตทุกดวง กำลังเห็น จิตที่เห็นเป็นวิบากจิต มีเจตนาเจตสิกเกิดร่วมด้วย ขณะที่กำลังฟัง ขณะนี้ที่ได้ยิน ที่คิด ที่พิจารณาตาม ก็มีเจตนาเจตสิกเกิดร่วมด้วย พระผู้มีพระภาคทรงอุปมา เจตนาเจตสิกซึ่งเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม เป็นมโนสัญญาเจตนาหาร มีข้อความว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็มโนสัญญาเจตนาหารจะพึงเห็นได้อย่างไร เหมือนอย่างว่า มีหลุมถ่านเพลิงอยู่แห่งหนึ่ง ลึกมากกว่าขั้วบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ไม่มีเปลว ไม่มีควัน ครั้งนั้น มีบุรุษคนหนึ่งอยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ เดินมา บุรุษสองคนมีกำลังจับเขาที่แขนข้างละคน คร่าไปสู่หลุมถ่านเพลิงนั้น ทันใด นั้นเอง เขามีเจตนาปรารถนาตั้งใจอยากจะทำให้ไกลจากหลุมถ่านเพลิง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขารู้ว่า ถ้าเขาจักตกหลุมถ่านเพลิงนี้ ก็จักต้องตาย หรือถึงทุกข์แทบตาย ข้อนั้นฉันใด เรากล่าวว่า พึงเห็นมโนสัญญาเจตนาหาร ฉะนั้นเหมือนกัน

เมื่ออริยสาวกกำหนดมโนสัญญาเจตนาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ตัวตนทั้งสามได้แล้ว เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ตัวตนทั้งสามได้แล้ว เรากล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกพึงทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว ฯ

เป็นเรื่องที่จะต้องรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏแต่ละลักษณะจริง ๆ ท่านผู้ฟังเคยรู้ลึกกว่า มีความตั้งใจจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ เวลาที่เป็นตัวตนก็มีความรู้ลึกกว่าเป็นตัวตนที่ตั้งใจ ต้องมีตัวตน สภาพที่ตั้งใจนั้นเป็นตัวตนจริง ๆ แต่ตามความเป็นจริง ลักษณะที่ตั้งใจ ตั้งใจ เป็นสภาพปรมาัตถธรรมที่มีจริง ต่างกับผัสสะซึ่งเป็นสภาพที่กระทบอารมณ์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเจตสิกซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติเรียกเจตนาเจตสิก

เพราะฉะนั้น ขณะที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ ที่กำลังตั้งใจ ก็ต้องในขณะที่สติดระลึกรู้ในลักษณะที่ตั้งใจ

ไม่ใช่ว่าเมื่อตั้งใจแล้ว ก็จะเป็นตัวตน ตั้งใจทำวิปัสสนา หรือว่าจะตั้งใจให้จิตสงบ ซึ่งขณะนั้นไม่ได้ระลึกรู้ว่า สภาพที่ตั้งใจหรือสภาพที่ตั้งใจนั้นเป็นแต่เพียงลักษณะ

สภาพธรรมชนิดหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นก็มีลักษณะที่จงใจหรือตั้งใจและกัณฑ์ไป ต่างกับลักษณะสภาพธรรมอื่น แต่ไม่ใช่เรา

ถ้าไม่ระลึกถึงลักษณะขณะที่กำลังจงใจหรือตั้งใจ เมื่อไรจะเห็นว่า ลักษณะที่จงใจหรือตั้งใจนั้นเป็นแต่เพียงธรรมชนิดหนึ่ง ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องระลึกจนกว่าจะรู้ จนกว่าจะละการที่ยึดสภาพที่จงใจว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน มิฉะนั้น พระผู้มีพระภาคคงจะไม่ตรัสว่า เมื่ออริยสาวกกำหนดมโนสัญญาเจตนาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ต้นเหตุทั้ง ๓ ได้แล้ว เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ต้นเหตุทั้ง ๓ ได้แล้ว เรากล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกพึงทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว ฯ

เพราะฉะนั้น จะไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมซึ่งเคยยึดว่าเป็นตัวตนในวันหนึ่ง ๆ ตามปกติตามความเป็นจริงไม่ได้ แม้แต่สภาพที่จงใจ ก็เป็นสภาพธรรมที่สติจะต้องระลึกจนกว่าจะละการยึดถือว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน

และที่พระผู้มีพระภาคทรงอุปมาว่า เหมือนอย่างว่า มีหลุมถ่านเพลิงอยู่แห่งหนึ่ง ลึกมากกว่าชั่วบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ไม่มีเปลว ไม่มีควัน

มีใครอยากจะตกลงไปในที่นั่นบ้างไหม หลุมถ่านเพลิง ลึกมากกว่าชั่วบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ไม่มีเปลว ไม่มีควัน คือ ขณะที่ทุก ๆ ท่านกำลังนั่งอยู่ขณะนี้เอง แต่ไม่เคยรู้สึกถึงความร้อนของโลภะ ของโทสะ โดยเฉพาะของโมหะ ธรรมที่ไม่สามารถจะรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริงได้ ไม่ใช่ขณะอื่น ไม่จำเป็นต้องมีหลุมจริง ๆ มีถ่านเพลิงจริง ๆ แต่ในขณะที่ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏและเกิดโลภะบ้าง โทสะบ้าง ขณะนั้นผู้ที่รู้แล้วจะเห็นว่า เป็นโทสะ เป็นภัย เหมือนกับหลุมถ่านเพลิงที่ลึกมาก เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ไม่มีเปลว ไม่มีควัน

ถ้าเป็นสถานที่ คงไม่มีใครอยากไปสู่สถานที่นั้นเลย แต่ถ้าเป็นโลภะ คิดดูว่าอยากให้เกิดไหม ก็ยังชอบที่จะให้เกิด พอใจที่จะให้เกิด ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ไม่เห็นเลยว่าเป็นหลุมถ่านเพลิง พร้อมทั้งจะตกไปอยู่เรื่อย ๆ เพราะไม่เห็นว่าเป็นสภาพที่ร้อนและให้โทษ

แต่สำหรับผู้ที่เป็นอริยสาวก เมื่ออริยสาวกกำหนดมโนสัญญาเจตนาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ต้นเหตุทั้ง ๓ ได้แล้ว เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้ต้นเหตุทั้ง ๓ ได้แล้ว เรากล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกพึงทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว เป็นผู้มีเจตนาปรารถนาตั้งใจอยากจะให้ไกลจากหลุมเพลิง เพราะเห็นว่าเป็นโทษ

สภาพธรรมซึ่งเป็นโทษ เป็นนามธรรม เห็นยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ โลภะต้นเหตุทั้ง ๓ ได้แก่

กามตัณหา ความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ

ภวตัณหา ความพอใจในภพ หรือความพอใจซึ่งเกิดร่วมกับสัสสตทิฏฐิ
ความเห็นว่าเป็นเที่ยง

วิภวตัณหา ความยินดีพอใจในความเห็นว่าขาดสูญ

นี่คือ ต้นเหตุทั้ง ๓

เพราะฉะนั้น จะต้องอบรมเจริญสติปัฏฐาน จนกว่าจะประจักษ์แจ้งจริง ๆ ในโทษของอกุศลทั้งหลาย และในโทษของภพภูมิต่าง ๆ

ถ. เจตนาเจตสิกเกิดกับจิตทุกประเภท ไม่ใช่หรือ

ส. เกิดกับจิตทุกดวง

ถ. จะรู้ได้อย่างไร ในขณะที่เจตนาเจตสิกปรากฏ

ส. ถ้าลักษณะของเจตนาเจตสิกไม่ปรากฏ อย่าพยายามที่จะรู้ลักษณะของธรรมที่ไม่ปรากฏ จะต้องเริ่มระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏก่อน อย่างเวลาที่ตั้งใจ หลายคนบอกว่า ต้องตั้งใจ ต้องมีเจตนา ต้องทำ ซึ่งลักษณะของเจตนาเจตสิกปรากฏให้รู้ว่าเป็นความตั้งใจ เป็นความจงใจ แต่เพราะสติไม่ได้ระลึก จึงไม่รู้ว่แท้จริงในขณะนั้นไม่ใช่เราสักนิดเดียว แต่กลับมีความเห็นผิดยึดถือว่าเป็นตัวตน เป็นเราต้องทำ หรือว่าเราต้องตั้งใจ

ถ. เมื่อคืนมีไหว้พระจันทร์ มีขนมหลายอย่าง เห็นแล้วก็นึกถึงความอร่อยทางตาไม่รู้ คิดถึงแต่รสชาติของอาหาร โลภะปรากฏขึ้นมาทางใจ รู้ได้ทันที แต่ไม่เห็นเจตนา เห็นที่ไร คิดที่ไร เป็นโลภะเกิดทางใจ

ส. เห็นแล้วรู้สึกอ้อย ไซ้ใหม่ และไม่อยากจะรับประทานหรือ

ถ. ก็อยากจะรับประทาน

ส. นั้นแหละ จงใจ หรือตั้งใจหรือเปล่า จะรับประทาน เป็นความจงใจที่จะทำ ที่จะรับประทาน เป็นความจงใจที่จะเก็บ จะทิ้ง เป็นความตั้งใจจงใจที่จะทิ้ง มีเจตนาแต่ละอย่าง

ถ. แต่เจตนาไม่เห็น เห็นแต่โลภะ ความต้องการอยากจะกิน

ส. ไม่ใช่ความต้องการเท่านั้น ยังมีความอยากจะรับประทาน ซึ่งเป็นความจงใจหรือความตั้งใจ

ถ. ขณะที่สติระลึก ขณะนั้นความอยากก็หายไป

ส. ถ้าความอยากจะเกิดก็ย่อมเกิดได้ ไซ้ใหม่ ถ้าสติระลึกแล้ว ความอยากก็ย่อมจะเกิดต่อไปอีกได้เมื่อมีเหตุปัจจัย ไซ้ใหม่

ถ. ทำไมจะไม่เกิด เห็นอีก หลงลืมสติก็เกิดอีก เมื่อสติเกิดขึ้นก็ยับยั้งหายไปอีก หลายครั้ง หลายคราว เห็นทีไร ก็อ้อยทุกที

ส. ทำไมสติไปยับยั้ง ทำไมสติไม่ระลึกได้ว่า เป็นสภาพธรรมชนิดหนึ่ง

ถ. ไม่ใช่สติยับยั้ง แต่เมื่อสติเกิดขึ้น ทางตาไม่รู้ แต่ใจไปนึกความอ้อยนั้น โลภะเกิดขึ้นแรงเหลือเกิน เห็นแต่โลภะครั้งแล้วครั้งเล่า เห็นแล้วก็หลงลืมสติ เห็นก็อ้อยแล้ว และสติก็เกิดอีก ลักษณะอย่างนี้ผมสงสัย ไม่เห็นเจตนาในโลภะ เห็นแต่โลภะ ความอยาก อ้อยเหลือเกิน

ส. นอกจากขณะนั้นแล้ว ขณะอื่น ๆ เห็นลักษณะของเจตนาบ้างไหม

ถ. ขณะอื่นผมก็ไม่เห็น เห็นแต่ขณะนั้น เมื่อสติเกิดขึ้น ความอยาก หรือความต้องการหายไป จิตสงบทันที

ส. เมื่อครุ่นกำลังนั่งอยู่ และจะเดินมา รู้ลักษณะของความตั้งใจหรือจงใจที่จะเดินมาที่นี่หรือเปล่า

ถ. ไม่รู้

ส. เพราะหลงลืมสติ

๑๐๗๗

ส. แต่จะทราบได้ว่า เป็นความจริงใจ หรือมีความตั้งใจที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะทำ สามารถจะรู้ลักษณะของความตั้งใจ ความจริงใจที่จะทำ หรือบางครั้งก่อนที่จะพูด ก็ยังสามารถที่จะรู้ลักษณะของความจริงใจ ความตั้งใจ เพราะบางคนเตรียมไว้เลยว่า ถ้าพบกันจะพูดว่าอะไร จะต่อว่าหรือจะอะไรก็แล้วแต่ เป็นเจตนา เป็นความจริงใจ เป็นความตั้งใจ ซึ่งแต่ละคนมีเรื่องที่จะต้องคิดวิจิตรมาก ในขณะที่นั้นถ้าสติระลึกรู้ลักษณะของความจริงใจ ถ้าความจริงใจ หรือความตั้งใจ หรือเจตนาปรากฏ ขณะนั้นสติย่อมสามารถที่จะรู้ในสภาพที่ไม่ใช่เรา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

แต่ส่วนมากไม่ยอมที่จะระลึกลักษณะของเจตนา แต่อยากจะระลึกลักษณะของ บางรูป บางนาม และให้เจตนายังเป็นเราอยู่ที่จะทำอย่างนั้น ที่จะระลึกรูปอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ไม่ทั่ว ซึ่งทราบได้ที่ยังระลึกรู้ไม่ทั่ว ยังไม่สามารถที่จะได้ถอนความยึดถือ นามธรรมและรูปธรรมว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตนได้เลย เพราะฉะนั้น สติจะต้องระลึกรู้ ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏโดยไม่จำกัด โดยไม่เจาะจงเนื่อง ๆ บ่อย ๆ จนกว่า จะชิน จนกว่าจะไม่มีอะไรอื่นนอกจากนามธรรมและรูปธรรมแต่ละลักษณะ ซึ่งมี ลักษณะต่าง ๆ กันไป

จิตเป็นสภาพที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้อารมณ์ ทางตาเห็น ทางหูได้ยิน ทางจมูกได้กลิ่น ทางลิ้นลิ้มรส ทางกายรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ทางใจคิดนึก แต่โลภะ หรือโทสะ หรือเจตนา หรือความจริงใจ หรือความริษยา หรือความตระหนี่ หรืออกุศล อื่น ๆ เช่น ความเมตตา กรุณา มุทิตา เป็นต้น เป็นสภาพนามธรรมแต่ละลักษณะ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งเมื่อสติระลึกรู้ว่าไม่ใช่ตัวตน เพราะเป็น สภาพนามธรรมแต่ละลักษณะ รวมทั้งสภาพที่จงใจด้วย เพราะฉะนั้น อย่าแยกจะรู้

ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมบางอย่าง โดยไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่
จงใจ หรือเจตนา ตั้งใจในขณะนั้น

ถ. ผมมีเพื่อนคนหนึ่งที่ผมตั้งเข้ามาปฏิบัติธรรมกับอาจารย์ ซึ่งเดิมเป็นคน
ผิดศีล แต่เมื่อเรียนธรรมแล้วปรากฏว่ามีความวิตกมากกว่า ยังไม่สามารถจะวิริตฺตจิต
ได้ ซึ่งความจริงแล้วควรมีสติระลึกว่า ขณะนี้มีความวิตกหรือหวาดกลัว แต่กลับเป็น
ตัวตนที่จะพยายามวิริตฺตให้ได้ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่อยู่ในฐานะที่จะวิริตฺตการุศลอันนั้นได้
อยากเรียนถามอาจารย์ว่า ควรจะทำอย่างไรต่อไป

สุ. หนทางเดียว คือ การอบรมเจริญสติปัฏฐาน ถ้าโดยวิธีอื่นก็ไม่สามารถ
ละคลายการยึดถือความวิตกนั้นว่าเป็นเรา เมื่อมีปัจจัยที่จะให้เกิดตริก เกิดวิตก
ลักษณะสภาพที่คิดนึกเป็นห่วงหรือวิตกกังวลก็ย่อมเกิด เป็นสภาพธรรมที่เป็น
อกุศลธรรมชนิดหนึ่ง

ถ. ผมก็พยายามเตือนตัวเองว่า ขณะที่ยังวิริตฺตไม่ได้ เมื่อสิ่งใดปรากฏขึ้นก็ต้อง
มีสติระลึกถึงจึงจะไม่ใช่อัตตณ ไม่ใช่อัตตวิสัย ไม่ใช่นุคคัล แต่ไม่ทราบว่า เขายึดความเป็น
ตัวตนมากไปหรืออย่างไร จะข้ามไปวิริตฺตให้ได้

สุ. ต้องทราบว่า อะไรเป็นอุปการณให้สติเกิดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม
เพราะถึงแม้ว่าจะรู้ว่าไม่ใช่ตัวตน แต่ถ้าขาดการฟังบ่อย ๆ เนือง ๆ เพื่อที่จะให้เป็น
พหุสสุต ก็ไม่สามารถจะมีสิ่งที่เกื้อกูลให้สติเกิด แต่อาศัยการฟัง ขณะที่ฟังแล้วเข้าใจ
บ่อย ๆ เนือง ๆ จะเป็นอุปนิสสยปัจจัย เป็นปัจจัยที่มีกำลังที่จะทำให้กุศลจิตเกิด และ
สติสามารถจะระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมนั้นได้

เพราะฉะนั้น ถ้าศึกษาโดยละเอียดต่อไปจะทราบว่า สภาพปรมาัตถธรรม
แต่ละชนิดที่ไม่ใช่อัตตวิสัย ไม่ใช่นุคคัล ไม่ใช่อัตตณ เป็นปัจจัยให้เกิดสภาพธรรมใด เมื่อไร
เช่น ผัสสเจตสิกเป็นสภาพนามธรรมซึ่งเกิดดับพร้อมกับจิตอย่างรวดเร็ว เพียงกระทบ
อารมณ์แล้วดับ ดูเหมือนกับว่าเล็กน้อยที่สุด มองไม่เห็นเลยว่าจะมีประโยชน์ หรือว่า
มีกำลัง หรือว่าจะเป็นปัจจัยให้สภาพธรรมใดเกิดขึ้น แต่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า

ผัสสะเป็นผัสสาหาร นำมาซึ่งผล ความพอใจในรูป หรือการเกิดทุจริตกรรมต่าง ๆ ก็เพราะอาศัยความพอใจในรูป ซึ่งย่อมมีไม่ได้เลยถ้าปราศจากผัสสเจตสิก

ถ้าไม่มีการกระทบอารมณ์ทางตาให้เกิดการเห็น โลภะก็เกิดไม่ได้ โทสะก็เกิดไม่ได้ กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมใด ๆ ก็ย่อมเกิดไม่ได้ และลักษณะของผัสสเจตสิกก็เพียงเกิดขึ้นชั่วขณะเดียวและกดับไปพร้อมกับจิตจะเป็นปัจจัยให้เกิดกรรมอะไรบ้างซึ่งเป็นผล ทรงแสดงไว้โดยละเอียด เป็นเรื่องที่เราจะได้ศึกษาเพื่อที่จะได้เห็นสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลของธรรมซึ่งเกิดดับอย่างรวดเร็ว

และทำไมชีวิตของแต่ละคนจึงกระทบอารมณ์ไม่เหมือนกัน ทุกท่านมีเพื่อน อาจจะเป็นเพื่อนร่วมกัน อาจจะเป็นคนพาลสักคนหนึ่ง และก็มีบัณฑิตอีกหลายคน บางท่านก็ยังคงมีว่สมุสนิทสนมคบหาสมาคมกับคนพาล ผัสสเจตสิกในขณะนั้นก็กระทบกับทางตาที่เห็น ทางหูที่ได้ยินจากคนพาล แต่ว่าอีกคนหนึ่งมีเพื่อนเป็นบัณฑิต ผัสสเจตสิกก็กระทบ คือ เห็นทางตา ได้ยินเสียงทางหู ทางใจ ผัสสะก็กระทบกับคำซึ่งเป็นประโยชน์ เป็นอุปนิสัยปัจจัยที่จะทำให้มีการเลือกคบหาสมาคมตามธาตุที่ได้สะสมมา เพราะฉะนั้น แม้แต่มิตรสหายเพื่อนฝูงของแต่ละบุคคล ก็ย่อมเป็นไปตามปัจจัย แม้ผัสสะซึ่งเป็นธรรมที่กระทบอารมณ์ ก็จะต้องเป็นปัจจัยแต่ละอย่างที่ทำให้เกิดผล แม้ในอีกแสนโกฏิกัปข้างหน้า

เพราะฉะนั้น ชั่วขณะหนึ่ง ๆ ของชีวิตซึ่งเป็นนามธรรมและรูปธรรม ถ้าศึกษาโดยละเอียดจริง ๆ จะรู้ว่า ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่ว่าใครจะมีอุปนิสัยอย่างไร ก็มาจากอุปนิสัยปัจจัยของสภาพธรรมซึ่งเป็นนามธรรมแต่ละขณะที่เกิดดับสะสมสืบต่อ แม้ว่าดับไปแล้วแสนโกฏิกัป ก็ยังสามารถเป็นปัจจัยให้บางท่านชอบสีเขียว บางท่านชอบสีฟ้า บางท่านชอบสีเหลือง เพราะฉะนั้น ผัสสะของผู้ที่ชอบสีเขียว ก็จะแสวงหาและกระทบกับสีเขียว หรือว่าสิ่งที่ท่านพอใจ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของอากาศ บางท่านชอบอากาศเย็น บางท่านชอบอากาศร้อน ในเรื่องของอาหาร บางท่านชอบรสเปรี้ยว บางท่านชอบรสหวาน บางท่านชอบรสขม ก็อาศัยผัสสะที่กระทบอารมณ์เรื่อย ๆ ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง

ทางใจบ้าง แม้แต่จะคิดนึกถึงเรื่องอะไร เป็นกุศล หรือเป็นอกุศล เป็นบุคคลที่เป็น
วิตกจริต ก็มักจะวิตกอยู่เสมอ หรือว่าเป็นบุคคลที่เป็นสัทธาจริต ก็แล้วแต่ผัสสะเจตสิก
แต่ละขณะซึ่งเกิดดับ และเป็นปัจจัยโดยนัยต่าง ๆ ที่จะให้เกิดผลต่อไป

นี่เป็นเรื่องของสภาพธรรมที่กำลังกระทบอารมณ์อยู่ในขณะนี้ และเป็นปัจจัย
หลายปัจจัยที่จะให้อีกแสนโกฏิกัปแต่ละท้านในขณะนี้จะเป็นบุคคลใด และผัสสะจะ
กระทบอารมณ์อะไร ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เป็นชีวิตจริงซึ่งพิสูจน์ได้ ไซ้ไหม ขนมอบะไรร่อย เวลาที่ผัสสะกระทบกับ
อารมณ์นั้น และทำไมขนมอบอย่างหนึ่งไม่ร่อย ก็ต้องมาจากการสะสมสืบต่อที่จะ
เป็นปัจจัยให้เกิดนามธรรมรูปธรรมทั้งหลาย

ข้อความต่อไปใน **ปุตตมังสสูตร ข้อ ๒๔๔** พระผู้มีพระภาคทรงอุปมา
วิญญูณานหาร เพื่อให้เห็นโทษของสภาพรู้ ธาตุรู้ ซึ่งเป็นจิต ซึ่งกำลังเกิดดับในขณะนี้
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็วิญญูณานหารจะพึงเห็นได้อย่างไร เหมือนอย่างว่า
พวกเจ้าหน้าที่จับโจรผู้กระทำผิดได้แล้ว แสดงแก่พระราชาว่า ขอเดชะด้วยโจรผู้
กระทำผิด ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ลงโทษโจรผู้นี้ตามที่
ทรงเห็นสมควรเถิด จึงมีพระกระแสรับสั่งอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ไปเถอะพอ
จงประหารมันเสียด้วยหอก ร้อยเล่มในเวลาเช้านี้ เจ้าหน้าที่เหล่านั้นก็ช่วยประหาร
นักโทษคนนั้นด้วยหอก ร้อยเล่มในเวลาเช้า

ทุกท่านถูกประหารแล้วตอนเวลาเช้า

ต่อมาเป็นเวลาเที่ยงวัน พระราชาทรงซักถามเจ้าหน้าที่เหล่านั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้เจริญ เจ้านักโทษคนนั้นเป็นอย่างไรบ้าง เขาพากันกราบทูลว่า ขอเดชะ เขายัง
มีชีวิตอยู่ตามเดิม

ทุกท่านยังมีชีวิตอยู่ตามเดิม

จึงมีพระกระแสน้ำรับสั่งอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ไปเถอะพ่อ จงช่วยกันประหารมันเสียด้วยหอกร้อยเล่มในเวลาเที่ยงวัน เจ้าหน้าทีเหล่านั้นก็ประหารนักโทษคนนั้นเสียด้วยหอกร้อยเล่มในเวลาเที่ยงวัน ต่อมาเป็นเวลาเย็น พระราชาทรงซักถามเจ้าหน้าทีเหล่านั้นอีกอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ เจ้านักโทษคนนั้นเป็นอย่างไรบ้าง เขาพากันกราบทูลว่า ขอเดชะ เขายังมีชีวิตอยู่ตามเดิม จึงมีพระกระแสน้ำรับสั่งอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ไปเถอะพ่อ จงประหารมันเสียด้วยหอกร้อยเล่มในเวลาเย็น เจ้าหน้าทีคนนั้นก็ประหารนักโทษคนนั้นด้วยหอกร้อยเล่มในเวลาเย็น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน คือว่า เมื่อเขากำลังถูกประหารด้วยหอกร้อยเล่มตลอดวันอยู่นั้น จะพึงได้เสวยแต่ทุกข์โศกนามซึ่งมีการประหารนั้นเป็นเหตุเท่านั้นมิใช่หรือ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขากำลังถูกประหารอยู่ด้วยหอกแม่เล่มเดียว ก็พึงเสวยความทุกข์โศกนามซึ่งมีการประหารนั้นเป็นเหตุ แต่จะกล่าวไปไปถึงเมื่อเขากำลังถูกประหารอยู่ด้วยหอกสามร้อยเล่มแล้ว ข้อนี้ฉันใด เรากล่าวว่า จะพึงเห็นวิญญูณานารมณ์นั้นเหมือนกัน

เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้วิญญูณานารมณ์ได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้นามรูปได้แล้ว เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้นามรูปได้แล้ว เรากล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกจะพึงทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว ฯ

จบ สูตรที่ ๓

วิญญูณ คือ จิต เมื่อเกิดขึ้นต้องมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลเจตสิกหรืออกุศลเจตสิก ถ้าไม่กล่าวถึงวิบากและกิริยาซึ่งเป็นอภัยาคะ และส่วนมากในวันหนึ่ง ๆ พิจารณาได้ว่า กุศลจิตหรืออกุศลจิตเกิดมากกว่ากัน เมื่อเป็นอกุศล นอกจากจะเป็นทุกข์เพราะเป็นกิเลส ก็ยังเป็นเหตุให้เกิดอกุศลวิบากข้างหน้าด้วย ซึ่งไม่พ้นจากการที่จะต้องเพียงเห็น ดับไปแล้ว แต่กิเลสยังติดตาม ต้องการในสิ่งที่เห็นแม้ว่าดับไปแล้วด้วยความไม่รู้ เพราะฉะนั้น ความทุกข์ของวิญญูณซึ่งเป็นสภาพที่เกิดดับและไม่รู้ว่ากำลังเกิดดับ ยังเป็นอกุศล คือ เป็นกิเลส แต่ไม่รู้ว่่าเป็นกิเลสซึ่งเป็นโทษ และไม่รู้ว่่ากิเลสนี้เองจะเป็นเหตุให้เกิดอกุศลกรรมซึ่งจะทำให้ได้รับวิบากที่ไม่น่าพอใจทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัส

แล้วใน **อาทิตตปริยายสูตร** ว่า แม้ว่าจะถูกดาบซึ่งคมเฉือน แหว่ ทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ยังดีกว่าเกิดความยินดีพอใจในรูปที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แต่ว่ายากแสนยากที่จะเห็นตามความเป็นจริง จนกว่าจะรู้ว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นเพียงชั่วขณะจิตที่เกิดขึ้นและรู้อารมณ์ที่กำลังปรากฏและก็ดับหมดสิ้นไป ซึ่งพระผู้มีพระภาคได้ตรัสในตอนท้ายพระสูตรนี้ว่า เรากล่าวว่า จะพึงเห็นวิญญูณอาหารฉันนั้นเหมือนกัน คือ เห็นว่าเป็นทุกข์ เพราะเกิดขึ้นและดับไป

เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้วิญญูณอาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้นามรูปได้แล้ว เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้นามรูปได้แล้ว เรากล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกจะพึงทำให้ ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว ฯ

เป็นขณะนี้ทุก ๆ ขณะ จนกว่าปัญญาจะเห็นตามความเป็นจริงอย่างนี้ได้

เพื่อให้เข้าใจลักษณะของผัสสเจตสิกเพิ่มขึ้น ขอกล่าวถึงข้อความใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค อัฏฐิราคสูตร ข้อ ๒๔๕** ซึ่งก็เป็นข้อความที่ต่อเนื่องกัน กับ **ปุตตมังสสูตร** ข้อความมีว่า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ อย่างเพื่อความดำรงอยู่ของสัตว์โลกที่เกิดมาแล้ว เพื่ออนุเคราะห์แก่เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด อาหาร ๔ อย่างนั้น คือ ๑ กวฬีการอาหาร หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง ๒ ผัสสอาหาร ๓ มโนสัณฺเฑนอาหาร ๔ วิญญูณอาหาร อาหาร ๔ อย่างนี้แล เพื่อความดำรงอยู่ของสัตว์โลกที่เกิดมาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์แก่เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด ฯ

ข้อที่ควรสังเกต ที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้พยัญชนะว่า กวฬีการอาหาร ไม่ใช่ คำว่า อาหาร เท่านั้น เพราะว่ากวฬีการอาหารหมายความว่าอาหารที่ทำเป็นคำ และกลืนกินเข้าไป ซึ่งทำให้ชีวิตดำรงอยู่

อาหารมีอยู่ทั่วไปภายนอก แต่ทราบใดที่ยังไม่เป็นคำที่กลืนกินเข้าไป ย่อมไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกาย เพราะฉะนั้น อาหาร ก็หมายถึงอาหารทั่ว ๆ ไปภายนอก แต่ว่ากวีการอาหารหมายถึงอาหารที่ทำเป็นคำและกลืนกินเข้าไป

ข้อความต่อไปมีว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความยินดี ความเพลิดเพลิน ความทยานอยากมีอยู่ในกวีการอาหารไซ้ วิญญาณก็ตั้งอยู่อย่างอกงามในกวีการอาหารนั้น ในที่ใดวิญญาณตั้งอยู่อย่างอกงาม ในที่นั้นย่อมมีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่ใดมีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่นั้นย่อมมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่ใดมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่นั้นย่อมมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ในที่นั้นย่อมมีชาติชรามรณะต่อไป ในที่ใดมีชาติชรามรณะต่อไป เราเรียกที่นั้นว่า มีความโคก มีฐล (คือราคะ) มีความคับแค้น

ถ้าอาหารยังอรรอยอยู่ ก็จะต้องเกิดอยู่ในภพใหม่ต่อไปอยู่เรื่อย ๆ

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความยินดี ความเพลิดเพลิน ความทยานอยากมีอยู่ในผัสสาหารไซ้ ... ถ้าความยินดี ความเพลิดเพลิน ความทยานอยากมีอยู่ในมโนสัญเจตนาหารไซ้ ... ถ้าความยินดี ความเพลิดเพลิน ความทยานอยากมีอยู่ในวิญญาณาหารไซ้ วิญญาณก็ตั้งอยู่อย่างอกงามในวิญญาณาหารนั้น ในที่ใดวิญญาณตั้งอยู่อย่างอกงาม ในที่นั้นย่อมมีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่ใดมีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่นั้นย่อมมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่ใดมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่นั้นย่อมมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ในที่ใดมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ในที่นั้นย่อมมีชาติชรามรณะต่อไป ในที่ใดมีชาติชรามรณะต่อไป เราเรียกที่นั้นว่า มีความโคก มีฐล มีความคับแค้น ฯ

ทุกท่านที่พอใจในรสของกวีการอาหาร จะหมดความยินดีพอใจเมื่อบรรลุความเป็นพระอนาคามีบุคคล ซึ่งสามารถที่จะบรรลुได้ แต่ต้องมีความอดทน ความเพียร ไม่ใช่ทำอย่างอื่น แต่เพียรที่จะระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเดี๋ยวนี้ ในขณะนี้ เป็นความเพียรอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าความเพียรไปทำอย่างอื่นมากมายนัก

แต่ส่วนมากไม่ยอมที่จะเพียรเดี๋ยวนี้ คิดว่าจะไปใช้ความเพียรที่อื่น ในบางแห่งที่
สัจฉะยบ และจะพยายามทุ่มเทความเพียร

ทำไมไม่เพียรเดี๋ยวนี้ ซึ่งเป็นความเพียรอย่างยิ่ง ที่จะต้องอาศัยความอดทน
แทนที่จะรอเวลา หรือว่าหวังในนามอื่นรูปอื่นที่จะรู้ ทำไมไม่รู้ในนามรูปที่กำลังปรากฏ
ในขณะนี้ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

๑๐๗๘

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคทรงอุปมาว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีน้ำย้อม ครั่ง ขมิ้น สีเขียว หรือสีบานเย็น ช่างย้อมหรือช่างเขียน พึงเขียนรูปสตรีหรือรูปบุรุษให้มีอวัยวะน้อยใหญ่ได้ครบถ้วนที่ แผ่นหินขาว แผ่นกระดาน ฝาผนัง หรือที่พื้นผ้า แม้ฉันใด ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ถ้าความยินดี ความเพิลิดเพลिन ความทะยานอยากมีอยู่ใน กวฬิการาหารไชรวิ วิญญาณก็ตั้งอยู่อกงามในกฬิการาหารนั้น ในที่ใดวิญญาณ ตั้งอยู่อกงาม ในที่นั้นย่อมมีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่ใดมีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่นั้นย่อมมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่ใดมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่นั้นย่อมมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ในที่ใดมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ในที่นั้นย่อม มีชาติชรา มรณะต่อไป

ใครจะเป็นผู้เขียนภพชาติต่อไป และเวลาพูดถึงการเกิด ก็เฉย ๆ แต่อย่าลืมว่า เมื่อมีการเกิดในที่นั้นย่อมมีชาติ ชรา มรณะต่อไป

ในที่ใดมีชาติชรา มรณะต่อไป เราเรียกที่นั้นว่า มีความโคก มีธุลี มีความ คับแค้น ฯ

ข้อความต่อไป โดยนัยเดียวกัน พระผู้มีพระภาคตรัสถึงผัสสาหาร มโนสัญญาเจตนาหาร วิญญาณาหาร ความเพิลิดเพลिन ความยินดี ความทะยานอยาก ในผัสสาหาร ในมโนสัญญาเจตนาหาร และในวิญญาณาหาร

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความยินดี ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก ไม่มีอยู่ในกวัฏการหาราหารไซ้... โดยย่อหรือว่าโดยสรุป คือ ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่มี เพราะย่อมจะไม่มี การเกิด เมื่อไม่มีชาติ ย่อมไม่มีความชรา มรณะ โศกะ ไม่มี รุติ ไม่มีความคับแค้น ตลอดไปจนกระทั่งถึงถ้าไม่มีความยินดีในผัสสาหาร ใน มโนสังขเจตนาหาร และในวิญญาณาหาร

ข้อความตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงพระมหากรุณาอุปมาอีกครั้งหนึ่งว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรือนยอด [ปราสาท] หรือศาลา มีสองยอด หน้าต่าง ด้านทิศตะวันออก อันบุคคลเปิดไปทางเหนือหรือทางใต้ เมื่อพระอาทิตย์ขึ้น แสงสว่างส่องเข้าไปทางหน้าต่าง จะพึงตั้งอยู่ ณ ที่ไหน ฯ

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า

ตั้งอยู่ที่ฝาด้านตะวันตก พระเจ้าข้า ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถ้าฝาด้านตะวันตกไม่มีแล้ว แสงสว่างนั้นจะพึงตั้งอยู่ ณ ที่ไหน ฯ

ภิกษุกราบทูลว่า

ที่แผ่นดิน พระเจ้าข้า ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแผ่นดินไม่มีแล้ว แสงสว่างนั้นจะพึงตั้งอยู่ ณ ที่ไหน ฯ

ภิกษุกราบทูลว่า

ที่น้ำ พระเจ้าข้า ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ถ้าน้ำไม่มีแล้ว แสงสว่างนั้นจะพึงตั้งอยู่ ณ ที่ไหน ฯ

ภิกษุกราบทูลว่า

ไม่ตั้งอยู่เลย พระเจ้าข้า ฯ

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล ถ้าความยินดี ความเพติดเพลิน ความทะยานอยากไม่มีอยู่ในกวีการารหารไชร ... ในผัสสสารหารไชร ... ในมโนสัญเจตนาหารไชร ... ในวิญญาณาหารไชร วิญญาณก็ไม่ตั้งอยู่ ไม่องกามในวิญญาณาหารนั้น ในที่ใดวิญญาณไม่ตั้งอยู่ ไม่องกาม ในที่นั้นย่อมไม่มีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่ใดไม่มีการหยั่งลงแห่งนามรูป ในที่นั้นย่อมไม่มีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่ใดไม่มีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ในที่นั้นย่อมไม่มีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ในที่ใดไม่มีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ในที่นั้นย่อมไม่มีชาติขรามรณะต่อไป ในที่ใดไม่มีชาติขรามรณะต่อไป เราเรียกที่นั้นว่า ไม่มีความโคก ไม่มีธุลี ไม่มีความคับแค้น ฯ

จบ สูตรที่ ๔

ขอให้ท่านผู้ฟังพิจารณาใจจริง ๆ ของท่านว่า แม้ได้ฟังอย่างนี้ ยากจะไม่เกิดหรือเปล่า หรือว่ายังไม่ถึงเวลานั้น อย่างไรก็ตาม ก็ยังอยากให้เกิดอยู่ ไม่ใช่ในภุมิมนุษย์ก็ขอให้เป็นในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เพราะคงจะไม่อยากเกิดในอบายภูมิ ทั้ง ๆ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถ้ามีการเกิดย่อมจะมีชาติ ขรา มรณะ แต่ว่าในที่ใดที่ไม่มีการเกิดในที่นั้นย่อมไม่มีชาติ ขรา มรณะต่อไป ชัดเจนอย่างนี้ แต่ความยินดี ความพอใจ ก็ยังอยากให้เกิดอีก แม้ว่าเกิดมาแล้วจะต้องมีชาติ ขรา มรณะ

เพราะฉะนั้น จะต้องฟังพระธรรมไปเรื่อย ๆ โดยละเอียดยิ่งขึ้น จนกว่าสติจะระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรม สามารถที่จะประจักษ์แจ้งในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมแต่ละลักษณะโดยแท้จริง ๆ

ต่อไปพระผู้มีพระภาคทรงแสดงเหตุที่ผัสสะเป็นปัจจัย โดยเป็นผัสสสารใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค อัสดมฺวตาสสูตร ที่ ๒** ซึ่งจะเห็นได้ว่า ผัสสเจตสิกเป็นเพียงเจตสิกประเภทหนึ่งในเจตสิก ๕๒ ประเภท แต่แม้กระนั้นอย่าคิดว่าไม่สำคัญสภาพนามธรรมซึ่งเกิดดับกระทำกิจของตน สามารถเป็นปัจจัยตามลักษณะประเภทของนามธรรมนั้น ๆ แม้ว่าผัสสะจะเป็นเพียงเจตสิกซึ่งกระทบกับอารมณ์ แต่พระผู้มี-

พระภาคทรงแสดงให้เห็นลักษณะของสภาพธรรมอื่นที่เกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นเหตุนำมาซึ่งธรรมเหล่านั้น

ข้อความใน **อัสสุตวตาสูต** ที่ ๒ ข้อ ๒๓๗ - ข้อ ๒๓๙ มีว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมใส่ใจด้วยดีโดยแยบคาย ถึงปฏิจาสมุปบาทธรรมในร่างกายและจิตที่ตถาคตกล่าวมานั้นว่า เพราะเหตุดังนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา จึงเกิดสุขเวทนา เพราะผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนานั้นดับไป สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนาจึงดับ จึงสงบไป

สุขเวทนาไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้เลยถ้าปราศจากผัสสะ เพราะฉะนั้น ขณะใดที่รู้สึกเป็นสุขให้ทราบว่าเป็นเพราะผัสสะกระทบอารมณ์นั้นเป็นปัจจัยให้สุขเวทนาเกิดขึ้น ซึ่งสุขเวทนาที่ทุกท่านปรารถนาจะไม่เที่ยง มีอายุสั้นมาก คือ เพียงชั่วขณะที่จิตเกิดและดับ และก็ดับไปพร้อมกับผัสสะที่กระทบอารมณ์ที่ทำให้สุขเวทนาเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนานั้นดับไป สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนาจึงดับ จึงสงบไป

สำหรับทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนามีโดยนัยเดียวกัน

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่สองอันครูดสีกันจึงเกิดไอนุ่น เกิดความร้อน แต่ถ้าแยกไม่ทั้งสองอันนั้นแหละออกเสียจากกัน ไอนุ่นซึ่งเกิดจากการครูดสีกันนั้นก็ดับไปสงบไป แม้ฉันใด ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา จึงเกิดสุขเวทนาขึ้น เพราะผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนานั้นดับไป สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนานั้นจึงดับ จึงสงบไป

สำหรับทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนามก็โดยนัยเดียวกัน ซึ่งท่านผู้ฟังจะสังเกตได้ว่า ข้อความในอรรถกถาซึ่งอุปมาไม่ว่าใน **ปุตตมั่งสสูตร** กิติ หรือว่าในเรื่องของไม้ ๒ อันครูดสีกัน ก็มาจากพระไตรปิฎกโดยตรงทั้งสิ้น

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ มาพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายแม้ในผัสสะ ย่อมหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมหน่ายแม้ในวิญญูญาณ

ท่านผู้ฟังยังไม่หน่ายเลยในผัสสะ ซึ่งวันหนึ่งจะหน่ายตามอริยสาวกผู้ได้สดับ และไม่ว่าจะหน่ายแต่เพียงอย่างเดียวเฉพาะผัสสะ หรือเฉพาะทุกขเวทนา แต่ย่อมหน่ายแม้ในธรรมทั้งหมดซึ่งเกิดดับ คือ แม้ในผัสสะ แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขารทั้งหลาย แม้ในวิญญูญาณ

เมื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็เกิดญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว และย่อมทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดังนี้แล ฯ

จบ สูตรที่ ๒

ไม่มีอะไรเลยนอกจากฟัง และพิจารณา และสติระลึก ถ้าสติยังไม่ระลึกจะบังคับให้สติเกิดระลึกไม่ได้ นอกจากอาศัยปัจจัย คือ การฟัง ฟังแล้วฟังอีก พิจารณาแล้วพิจารณาอีก จนกว่าสังขารขันธ์ คือ ความเข้าใจสภาพธรรมที่ได้ยินได้ฟังแต่ละขณะจนเป็นอุปนิสัยปัจจัยทำให้สติเกิดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้น เวลาที่สติเกิดระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมหนึ่งสภาพธรรมใด จะไม่รู้ได้ใหม่ว่ามีปัจจัยทำให้สติเกิด ไม่ใช่เพราะว่ามีความจริงใจด้วยความเป็นตัวตนที่จะให้สติเกิด แต่ต้องมีปัจจัยแต่ละขณะในอดีตที่เคยฟัง เคยพิจารณา และย่อมเคย

ระลึกขึ้นมาบ้างเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้สติเกิด สามารถระลึกถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมไม่ว่าขณะไหน

ถ. ความโกรธก็เป็นเจตสิก ผัสสะก็เป็นเจตสิก ผัสสะกระทบก่อน จึงโกรธหรือ

ส. ต้องกล่าวถึงจิตแต่ละดวง เช่น ภาวังคจิตก็มีผัสสะ แต่ในภาวังคจิตนั้นไม่มีโทสะเจตสิกแน่นอน

ถ. ยังไม่ทันเห็นผัสสะว่า ตอนนี้เป็นผัสสะ หรือว่าโกรธเสียก่อนแล้วเข้าไป

ส. ผัสสะกระทบอารมณ์ใด เป็นปัจจัยให้เวทนาเจตสิกเกิดรู้สึกในอารมณ์ที่ผัสสะกระทบ ไม่ใช่อารมณ์หลังจากที่ผัสสะกระทบแล้ว หรือว่าไม่ใช่อารมณ์ก่อนที่ผัสสะนั้นจะกระทบ ผัสสะเป็นปัจจัยโดยทำให้ปัจจัยอุปบันธกรรม คือ ธรรมซึ่งตนเป็นปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เกิดพร้อมกันกับผัสสะนั้น และดับพร้อมกันกับผัสสะนั้น

ถ. ผัสสะพอกระทบ เห็นท่าทางคนทำให้เกิดโทสะ อารมณ์หลังจากนั้น ...

ส. เวลาที่เกิดโทสะ ต้องมีผัสสะเจตสิกเกิดร่วมด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยให้โหม้นัสเวทนา ความไม่แค้นขึ้น เกิดร่วมกับผัสสะที่เกิดกับจิตดวงนั้น

ถ. เราต้องเห็นในขณะนั้น ไม่ใช่หลังจากนั้นใช่ไหม

ส. ผัสสะเกิดกับจักขุวิญญาณแล้วดับ อย่างหนึ่ง ผัสสะเกิดกับสัมผัสปฏิภาณนะที่เกิดต่อแล้วดับ ก็เป็นวิบากจิตอีกดวงหนึ่ง และผัสสะดวงต่อไปก็เกิดกับสันตிரณจิต เป็นผัสสะอีกดวงหนึ่ง ไม่ใช่ผัสสะดวงก่อน

ถ้ากล่าวอย่างนี้ ท่านผู้ฟังต้องเข้าใจถึงอนันตรปัจจัย นามธรรมที่เกิดขึ้นที่เป็นสังขารธรรม คือ ทั้งจิตและเจตสิกเป็นสภาพธรรมที่เป็นอนันตรปัจจัย คือ สามารถที่จะทำให้สภาพธรรมคือนามธรรมอื่นเกิดต่อทันทีเมื่อดับไป เพราะฉะนั้น ที่ทุกท่านมีผัสสะกระทบแล้วดับ และผัสสะกระทบอีกแล้วดับอีก และผัสสะก็กระทบอีกแล้วดับอีกทีละขณะจิตต่อ ๆ ไป ก็เพราะทั้งจิตและเจตสิกที่เกิดเป็นอนันตรปัจจัยให้จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จะหยุดยั้งการกระทบ หรือการเกิดขึ้นของผัสสะไม่ได้ที่จะให้ผัสสะที่ดับแล้วหมดไปเลย ไม่มีผัสสะเกิดขึ้นกระทบอีก ไม่ได้ นอกจากจุติจิต

ของพระอรหันต์เท่านั้น ซึ่งเมื่อดับไปแล้วทั้งจิตและเจตสิก คือ ทั้งผัสสะเจตสิกด้วย ไม่เป็นอนันตรปัจจัยที่จะให้จิตและเจตสิกดวงต่อไปเกิด แต่ตราบใดที่ยังไม่ถึงความเป็นพระอรหันต์ ไม่มีใครสามารถจะยับยั้งการเกิดขึ้นของผัสสะเจตสิกได้

ผัสสะเจตสิกมีปัจจัยก็เกิด และก็ดับ ซึ่งการดับของผัสสะเจตสิกดวงก่อนเป็นอนันตรปัจจัยทำให้จิตและผัสสะเจตสิกดวงต่อไปเกิดต่อ สืบต่อกันอยู่เรื่อย ๆ ไม่ขาดสาย นี่คือลักษณะของแม้เป็นสภาพธรรมที่เพียงกระทบ แต่ก็ยังเป็นปัจจัยให้ผัสสะดวงต่อไปเกิดสืบต่อ กระทบอารมณ์ต่อไปแต่ละขณะทันที

นี้แสดงให้เห็นว่า ผัสสะที่เกิดกับจิตดวงหนึ่ง ไม่ใช่ผัสสะเดียวกับผัสสะที่เกิดกับจิตดวงต่อไป เพราะฉะนั้น จึงหาความเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนไม่ได้ และควรจะทราบด้วยว่า ผัสสะซึ่งเป็นสภาพที่กระทบอารมณ์นั้น ต่างกันเพราะเหตุใด ซึ่งข้อความใน **สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เวทนาสูตร ข้อ ๓๓๙ - ข้อ ๓๔๐** มีว่า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ... แล้วได้ตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งธาตุ ความต่างแห่งเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งผัสสะ ก็ความต่างแห่งธาตุเป็นไฉน จักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ มโนธาตุ นี้เราเรียกว่า ความต่างแห่งธาตุ ฯ

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งธาตุ ความต่างแห่งเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งผัสสะเป็นไฉน

ทรงอธิบายต่อไปว่า ที่ต่างกันนั้น คือ ต่างกันอย่างไร

จักขุสัมผัสบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุธาตุ จักขุสัมผัสชาเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุสัมผัส ฯลฯ มโนสัมผัสบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนธาตุ มโนสัมผัสชาเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนสัมผัส ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัย

ความต่างแห่งธาตุ ความต่างแห่งเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งผัสสะ
อย่างนี้แล ฯ

จบ สูตรที่ ๔

ทั้งหมดเป็นธาตุ ไม่ใช่ของเรา พระผู้มีพระภาคไม่ได้ตรัสว่า เพราะจักขุของเรา
แต่ที่ผัสสะต่างกัน เพราะความต่างกันแห่งธาตุ คือ จักขุธาตุเป็นปัจจัยให้กระทบกับ
รูปารมณ์ โสตธาตุเป็นปัจจัยให้ผัสสะกระทบกับเสียง

เพราะฉะนั้น จะกลับหรือว่าจะเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอนัตตาของธาตุ
เหล่านี้ไม่ได้ เพราะว่าจักขุปสาทเป็นธาตุชนิดหนึ่งซึ่งเป็นรูปที่ใส ผ่องใส สามารถรับ
กระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตาเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถที่จะกระทบเสียง แต่สำหรับ
โสตปสาทเป็นรูปที่ผ่องใส มีลักษณะที่เพียงกระทบกับเสียง ไม่สามารถที่จะกระทบ
ธาตุอื่นได้เลย เพราะฉะนั้น ผัสสะจึงต่างกัน

เวลาที่ทางตากระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตา ทำให้จักขุวิญญาณเห็นสิ่งที่กำลัง
ปรากฏทางตาอย่างหนึ่ง แต่เวลาที่ผัสสะเจตสิกกระทบกับเสียง ก็ทำให้โสตวิญญาณ
เกิดขึ้นได้ยินเสียง เป็นจิตแต่ละดวง เป็นผัสสะที่ต่างกันตามธาตุ คือ จักขุ โสตะ
ฆานะ ชิวหา กาย เพราะฉะนั้น ไม่ใช่ผัสสะอย่างเดียวกัน ในขณะที่เห็น ในขณะที่
ได้ยิน ในขณะที่ได้กลิ่น ในขณะที่ลิ้มรส ในขณะที่กระทบสัมผัส ซึ่งพระผู้มีพระภาค
ได้ทรงแสดงว่า ที่ผัสสะต่างกันเพราะความต่างกันของธาตุ เช่น จักขุธาตุ โสตธาตุ
ฆานธาตุ เหล่านี้เป็นต้น

และสำหรับเวทณาก็ย่อมต่างกันตามผัสสะที่กระทบด้วย คือ เวทนาที่เกิดเพราะ
ผัสสะกระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตาก็อย่างหนึ่ง เวทนาที่เกิดเพราะผัสสะกระทบกับ
เสียงทางหูก็อีกอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น เวทนาที่ต่าง ๆ กันไป เพราะผัสสะที่กระทบ
อารมณ์ที่ต่างกัน

๑๐๗๙

แต่ธรรมต้องเข้าใจและพิจารณาละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งใน **สังยุตตนิกาย
นิทานวรรค ในเวทนาสูตร ข้อ ๓๔๑ - ข้อ ๓๔๒** มีข้อความที่ท่านผู้ฟังต้องพิจารณา
เปรียบเทียบกับพระสูตรก่อน ซึ่งบางตอนเหมือน แต่บางตอนต่าง ข้อความมีว่า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี
เขตพระนครสาวัตถी ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ... แล้วได้
ตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่ง
ธาตุ ความต่างแห่งเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งผัสสะ

เหมือนกับ **เวทนาสูตร** แต่ข้อความต่อไปมีว่า

ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งเวทนาหาไม่ได้ ...

นี่ต้องเป็นผู้ละเอียด เพราะว่าผัสสะที่กระทบทางตาต่างกับผัสสะที่กระทบ
ทางหู เพราะฉะนั้น ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งธาตุ
คือ จักขุธาตุ โสตรธาตุ ต่างกัน เป็นต้น และ ความต่างแห่งเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะ
อาศัยความต่างแห่งผัสสะ ถูกต้องใช่ไหมที่เวทนาจะเกิดทางตา ทางหู ต้องอาศัย
ผัสสะกระทบอารมณ์ที่ปรากฏทางตาอย่างหนึ่ง ทางหูอย่างหนึ่ง ทางกายเวลกระทบ
อารมณ์ซึ่งสบาย สุขเวทนาจึงเกิด เวลกระทบอารมณ์ซึ่งไม่สบาย ไม่น่าปรารถนา
ไม่สบาย ขณะนั้นทุกขเวทนาจึงเกิด นี่เป็นความต่างของผัสสะ แต่ข้อความต่อไปมีว่า
ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งเวทนาหาไม่ได้

ต้องเข้าใจ ถึงแม้เวทนาจะต่างกัน เวทนาที่ต่างกันนั้นก็ไม่ใช่เป็นเหตุที่ทำให้
ผัสสะต่างกัน แต่เวทนาที่ต่างกันเกิดเพราะผัสสะต่างกัน และผัสสะต่างกันเพราะธาตุ
ต่างกัน

เพราะฉะนั้น เวทนาต่างกันเพราะผัสสะต่างกัน แต่ความต่างของผัสสะไม่ใช่เพราะอาศัยความต่างของเวทนา

ต่อไปจะเป็นธรรมที่ละเอียดขึ้น ๆ เรื่อย ๆ เพื่อที่จะแสดงเหตุและผลตามความเป็นจริงว่า ต้องเข้าใจถูก มิฉะนั้นจะหลงยึดถือสภาพธรรมผิด ๆ ทำให้ไม่สามารถจะประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ ถ้ามีความเข้าใจไขว้เขวคลาดเคลื่อนแม้เพียงเล็กน้อย ก็อาจจะทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนใหญ่ ๆ ได้ แต่ถ้าได้ศึกษาโดยละเอียดและเข้าใจชัดเจนจริง ๆ ย่อมเกื้อกูลให้เห็นความวิจิตรของสภาพธรรมแต่ละประเภท ซึ่งสภาพธรรมที่เป็นเจตสิกแต่ละประเภทอาศัยกันเกิดขึ้นก็จริง แม้ว่าจะเกิดขึ้นพร้อมกัน สภาพธรรมหนึ่งทำให้เกิดสภาพธรรมอีกอย่างหนึ่ง แต่ว่าสภาพธรรมอีกอย่างหนึ่งซึ่งเกิดพร้อมกันนั้นก็ไม่ใช่เป็นเหตุที่ทำให้สภาพธรรมที่ตนอาศัยนั้นต่างกัน เช่น ข้อความในโนเวทนาสูตร ซึ่งชัดเจนอยู่แล้ว

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ก็ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งธาตุ ความต่างแห่งเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งผัสสะ ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งเวทนาหามิได้

จะต้องทราบเป็นตอน ๆ ว่า ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งธาตุ ความต่างแห่งเวทนาบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งผัสสะ แต่ความต่างแห่งผัสสะบังเกิดขึ้นเพราะอาศัยความต่างแห่งเวทนาหามิได้ คือ ไม่ใช่เพราะว่าเวทนาต่างกัน จึงทำให้ผัสสะต่างกัน แต่ที่ผัสสะต่างกันเพราะธาตุต่างกัน

ข้อความใน **พาหิรธาตุสูตร ข้อ ๓๔๓** ก็คล้ายคลึงกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความต่างแห่งธาตุแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟัง ... ก็ความต่างแห่งธาตุเป็นไฉน รูปธาตุ สัทธาธาตุ คันธธาตุ รสธาตุ โผฏฐัพพธาตุ ธรรมธาตุ นี้เราเรียกว่า ความต่างแห่งธาตุ ฯ

ในเวทนาสูตรทรงแสดงสภาพธรรมที่เป็นจักขุธาตุ โสตรธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ ซึ่งเป็นประสาท เป็นปัจจัยให้ผัสสะกระทบกับธาตุภายนอก ได้แก่ รูปธาตุ คือ สิ่งที่ปรากฏทางตา สัทธาธาตุ คือ เสียงที่ปรากฏทางหู คันธธาตุ คือ กลิ่น รสธาตุ คือ รส โผฏฐัพพธาตุ คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหวที่กระทบกาย และธรรมธาตุ คือ สภาพธรรมที่ปรากฏทางใจ

นี่เป็นการศึกษาเรื่องของผัสสะเจตสิกให้เข้าใจว่า เป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง และมีกิจ คือ เพียงกระทบอารมณ์ที่ปรากฏ แต่ผลของการกระทบนั้นมากมาย เพราะผัสสะเป็นผัสสอาหาร นำมาซึ่งโลภะ หรือโทสะซึ่งเป็นอกุศล หรือนำมาซึ่งกุศล ที่กุศลจะเจริญงอกงามไพบูลย์ก็เพราะว่าในครั้งนั้นมีการได้เฝ้าพระผู้มีพระภาค มีการได้ฟังพระธรรม ได้พิจารณาสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง หรือว่าในสมัยนี้ก็ยังมีการที่จะได้ยินได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยตรง ซึ่งการที่ผัสสะจะกระทบกับอารมณ์เหล่านี้ได้ ก็ต้องสืบเนื่องมาจากผัสสะที่เคยเกิดขึ้นในครั้งอดีตเป็นอุปนิสัยปัจจัย เพราะฉะนั้น ถ้าได้ศึกษาเรื่องของสภาพธรรมโดยละเอียดยิ่งขึ้นเท่าที่จะสามารถเข้าใจได้ในตอนต้น จะทำให้เห็นความเป็นอนัตตาท้ายขึ้น

ขอทบทวนเรื่องของผัสสะเจตสิก ซึ่งจำแนกโดยนัยต่าง ๆ คือ

โดยชาติ ๔ ได้แก่ กุศล ๑ อกุศล ๑ วิบาก ๑ กิริยา ๑

ผัสสะเจตสิกเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นกระทบอารมณ์ และเกิดกับจิตทุกดวง เพราะฉะนั้น ถ้าผัสสะเจตสิกเกิดกับกุศลจิต ผัสสะนั้นก็จะเป็นกุศลด้วย ถ้าผัสสะเจตสิกเกิดกับอกุศลจิต ผัสสะก็เป็นอกุศลด้วย ถ้าผัสสะเจตสิกเกิดกับวิบากจิต ผัสสะก็เป็นวิบากด้วย ถ้าผัสสะเจตสิกเกิดกับกิริยาจิต ผัสสะก็เป็นกิริยาด้วย แสดงให้เห็นถึงความ เป็นอนัตตาของแม้ผัสสะเจตสิก ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นกระทบอารมณ์ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ที่จะยับยั้งไม่ให้อกุศลจิตเกิด ใครจะทำได้ ในเมื่อผัสสะมีปัจจัยเกิดขึ้นกระทบกับอารมณ์ที่จะทำให้อกุศลจิตเกิดแล้ว

เพราะฉะนั้น ไม่ว่ากุศล หรืออกุศลที่เกิดขึ้น ก็เพราะว่าผัสสะเกิดขึ้นกระทบกับอารมณ์ต่าง ๆ และเมื่อเกิดร่วมกับจิตประเภทใด ผัสสะก็เป็นเช่นเดียวกับจิตประเภท

นั่น ผัสสะที่เป็นกุศล ไม่ใช่ผัสสะที่เป็นอกุศล ไม่ใช่ผัสสะที่เป็นวิบาก ไม่ใช่ผัสสะที่เป็นกิริยา เพียงชั่วขณะเดียวที่ผัสสะเกิดขึ้น และก่อดับไปพร้อมกับจิต

เพราะฉะนั้น โดยชาติ ๔ ผัสสะที่เป็นอกุศลก็มี ที่เป็นกุศลก็มี ที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นกิริยาก็มี ข้อสำคัญที่สุด คือ ไม่ใช่เพียงรู้ชื่อ แต่ควรที่สติสามารถจะเกิดระลึก รู้ลักษณะสภาพธรรมที่กำลังเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล หรือเป็นวิบาก ซึ่งไม่ใช่โดยการใส่ชื่อว่า ขณะนี้เป็นกุศล ขณะนี้เป็นอกุศล หรือว่าขณะนี้เป็นวิบาก แต่จะต้องเริ่มด้วยการที่สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งไม่ใช่รูปธรรมก่อน ซึ่งแล้วแต่ว่าลักษณะของนามธรรมที่กำลังปรากฏนั้นจะเป็นลักษณะของนามธรรมใด และถ้าลักษณะของผัสสะเจตสิกไม่ปรากฏ ก็ไม่จำเป็นต้องไปพยายามให้สติระลึกถึงลักษณะของผัสสะว่า ผัสสะเป็นสภาพที่กำลังกระทบอารมณ์ที่กำลังปรากฏในขณะนี้ แต่ปัญญาจะต้องสามารถรู้ลักษณะที่ต่างกันของนามธรรมและรูปธรรมก่อน จึงจะรู้ว่าลักษณะของนามธรรมแต่ละลักษณะแต่ละชนิดนั้นเป็นจิต หรือว่าเป็นเจตสิกประเภทใด

โดยภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ โลกุตตรภูมิ ๑ เมื่อผัสสะเกิดกับจิตได้ทุกดวง ผัสสะเกิดกับจิตซึ่งเป็นกามาวจรจิตได้ เกิดกับจิตซึ่งเป็นรูปาวจรจิตได้ เกิดกับจิตซึ่งเป็นอรูปาวจรจิตได้ เกิดกับจิตซึ่งเป็นโลกุตตรจิตได้ แต่ต้องทราบตามความเป็นจริงว่า ในชีวิตของท่าน มีผัสสะภูมิไหนเกิดแล้ว

รูปาวจรจิตยังไม่เกิด ผัสสะยังไม่ได้กระทบกับอารมณ์ซึ่งจะทำให้จิตสงบมั่นคงถึงขั้นอุปนาสมานะ อรูปาวจรจิตยังไม่เกิด ผัสสะเจตสิกยังไม่เคยกระทบกับลักษณะของอรูปซึ่งเป็นอารมณ์ที่ทำให้จิตสงบมั่นคงเป็นอุปนาสมานะถึงขั้นอรูพฌาน และเวลาที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน ทราบใดที่โลกุตตรจิตยังไม่เกิด ผัสสะยังไม่ได้กระทบกับนิพพานอารมณ์ เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถที่จะบอกได้ว่า นิพพานที่เป็นอารมณ์นั้นมีลักษณะอย่างไร ซึ่งโดยมากสงสัยว่านิพพานมีลักษณะอย่างไร แต่ก็ไม่สามารถเข้าใจลักษณะของนิพพานได้ ถ้ายังไม่สามารถรู้ลักษณะของนามธรรมหรือรูปธรรมที่กำลัง

ปรากฏทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจในขณะนี้ก่อน เพราะว่า การอบรมเจริญปัญญาต้องตามลำดับขั้นจริง ๆ

ถ้าจะสงสัยลักษณะของนิพพาน เพราะว่าผัสสะยังไม่เคยกระทบกับนิพพาน อารมณ์เลย ก็คงจะมีปัจจัยให้ความสงสัยเกิดขึ้นเท่านั้น ยังไม่สามารถรู้แจ้งประจักษ์ ในลักษณะของนิพพานได้ จนกว่าปัญญาจะรู้ชัดในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม ก่อน

เพราะฉะนั้น ให้ทราบว่า โดยภูมิ ผัสสะที่เป็นกามภูมิก็มี ผัสสะที่เป็นรูปภูมิ ก็มี ผัสสะที่เป็นอรูปภูมิก็มี และผัสสะที่เป็นโลกุตตรภูมิก็มี เพราะว่าสภาพธรรมที่เป็นโลกุตตรธรรมนั้นมี ๙ คือ โสตาปัตติมรรคจิต ๑ สกทาคามิมรรคจิต ๑ อนาคามิมรรคจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑ เป็นโลกุตตรกุศลจิต ๔ และผลจิตอีก ๔ คือ โสตาปัตติผลจิต ๑ สกทามิผลจิต ๑ อนาคามิผลจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑ เป็นโลกุตตรวิบากจิต ๔ รวมเป็นโลกุตตรจิต ๘ และนิพพาน ๑ เป็นโลกุตตรธรรม ๙

เมื่อโลกุตตรจิตมี ผัสสะที่เกิดกับโลกุตตรจิตก็เป็นโลกุตตรธรรมด้วย เพราะว่า ไม่ใช่แต่เฉพาะจิตเท่านั้นที่เป็นโลกุตตระ เจตสิกที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นโลกุตตระด้วย

จิตกับเจตสิกแยกกันไม่ได้เลย เป็นสภาพธรรมที่เป็นสัมปยุตตธรรม เพราะว่า สามารถเกิดร่วมกัน มีอารมณ์เดียวกัน ดับพร้อมกัน และเกิดที่เดียวกันด้วย และเป็นนามธรรมด้วยกัน เป็นสภาพธรรมซึ่งไม่ใช่รูป ละเอียดยิ่งกว่ารูป เพราะไม่มีแม้แต่รูปที่ ละเอียดรวมอยู่ในสภาพธรรมที่เป็นนามธรรม

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นนามธรรม คือ จิตและเจตสิก ไม่ใช่รูป เป็นนามธรรมที่สัมปยุตต์ คือ เกิดร่วมกันจริง ๆ ไม่สามารถแยกกันได้ เวลาที่จิตและเจตสิกเกิดดับร่วมกัน ถ้าจิตเป็นอกุศล เจตสิกทั้งหมดที่เกิดกับจิตนั้นก็อกุศล ถ้าจิตนั้นเป็นกามาวจรจิต เจตสิกทั้งหมดที่เกิดกับจิตนั้นก็กามาวจรธรรมด้วย และเวลาที่โลกุตตรจิตเกิด เจตสิกทั้งหมดที่เกิดกับโลกุตตรจิตก็เป็นโลกุตตรธรรมด้วย เพราะฉะนั้น ผัสสะที่กระทบกับนิพพาน จึงเป็นโลกุตตรธรรม แต่ผัสสะอื่นที่กระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตา กระทบกับเสียงที่ปรากฏทางหู กระทบกับกลิ่นที่ปรากฏทางจมูก

กระทบกับรสที่กระทบปรากฏทางลิ้น กระทบกับโณสุตัพพะที่ปรากฏทางกาย ทั้งหมดนี้เป็นกามาวจรธรรม เพราะเป็นไปกับรูป เสียง กลิ่น รส โณสุตัพพะ ไม่ใช่รูปาวจรธรรม ไม่ใช่รูปาวจรธรรม และไม่ใช่โลกุตตรธรรม

แต่ผัสสะนี้เองซึ่งเป็นสภาพธรรมที่เพียงกระทบอารมณ์ จะเป็นโลกุตตรธรรม ขณะที่กระทบกับนิพพาน เพราะฉะนั้น ผัสสะก็เป็นสภาพธรรมซึ่งจำแนกได้โดยภูมิ ทั้ง ๔ ภูมิ

สำหรับโดยนัยของเวทนา เมื่อผัสสะเกิดร่วมกับจิตทุกประเภท ทุกดวง ผัสสะก็เกิดร่วมกับเวทนาทุกประเภทได้ คือ ผัสสะเกิดกับโสมนัสเวทนามก็ได้ เกิดกับโทมนัสเวทนามก็ได้ เกิดกับทุกขเวทนามก็ได้ เกิดกับสุขเวทนามก็ได้ เกิดกับอทุกขมสุข คือ อุเบกขาเวทนามก็ได้

ในชีวิตประจำวัน เวลาที่ทุกขเวทนาปรากฏ ให้ทราบว่า ขณะนั้นเพราะผัสสะกำลังกระทบกับอนิฏฐารมณ์ อารมณ์ซึ่งไม่เป็นที่สบาย ไม่เป็นที่พอใจทางกาย ทำให้ทุกขเวทนาเกิดขึ้น หรือขณะที่โสมนัสเวทนาเกิด ก็ให้ทราบว่า เพราะขณะนั้นผัสสะกระทบกับอิฏฐารมณ์ ทำให้ความรู้สึกดีใจเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น แล้วแต่ผัสสะจะกระทบกับอารมณ์ใด ก็เป็นปัจจัยให้เวทนาประเภทนั้น ๆ เกิดขึ้น โดยเลือกไม่ได้เลยที่จะบังคับผัสสะให้กระทบอารมณ์นั้นหรืออารมณ์นี้ตามความต้องการ

และผัสสะเองก็ไม่ใช่ว่าจะสามารถเกิดขึ้นกระทบอารมณ์ได้ตามใจชอบโดยไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย เช่น ที่ผัสสะจะกระทบกับเสียง ก็ต้องแล้วแต่กรรมใดเป็นปัจจัยทำให้ผัสสะเจตสิกในขณะนั้นเกิดขึ้นกระทบกับเสียงนั้น หรือทางกาย ทุกขเวทนาเกิดขึ้นก็เพราะขณะนั้นผัสสะกระทบกับอนิฏฐารมณ์ทางกาย เนื่องจากอกุศลกรรมเป็นปัจจัยทำให้ผัสสะซึ่งเป็นวิบากเจตสิกเกิดร่วมกับวิบากจิตรู้อารมณ์ที่ไม่สบาย ไม่เป็นที่พอใจทางกาย

เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายที่เกิด อาศัยกันและกันเกิดขึ้น เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ถ้าเป็นกุศล ผัสสะที่จะเกิดขึ้นในขณะนั้นก็ต้องมีปัจจัยหลายปัจจัยที่จะทำให้กระทบอารมณ์ซึ่งทำให้ผัสสะเป็นกุศล และจิตเป็นกุศลเกิดขึ้น ถ้าเป็นวิบาก ผัสสะ

ย่อมเกิดขึ้นเพราะกรรมในอดีตเป็นปัจจัยเช่นเดียวกับจิตซึ่งกำลังรู้อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และสำหรับผัสสะซึ่งเป็นกิริยา ก็มีปัจจัยอื่น ๆ เกิดขึ้น ซึ่งไม่ใช่กัมมปัจจัย หรือไม่ใช่วิบากเป็นปัจจัย

โดยเหตุ เหตุมี ๖ คือ เจตสิก ๖ ดวง ได้แก่ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ และอโลกเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก ๑ ผัสสะไม่ใช่ โลกเจตสิก ไม่ใช่โทสเจตสิก ไม่ใช่โมหเจตสิก ไม่ใช่อโลกเจตสิก ไม่ใช่อโทสเจตสิก ไม่ใช่อโมหเจตสิก เพราะฉะนั้น เมื่อจำแนกโดยเหตุ ผัสสะเป็นเหตุ คือ ไม่ใช่เหตุ

แต่ถ้าผัสสะเกิดกับจิตที่มีเหตุเกิดร่วมด้วย ขณะนั้นเหตุเจตสิกก็ประกอบกับผัสสะเจตสิกด้วย เพราะฉะนั้น ผัสสะที่เกิดกับจิตซึ่งประกอบด้วยเหตุก็เป็นเหตุกะเช่นเดียวกับจิต แต่ถ้าจิตใดไม่มีเหตุ ๖ เกิดร่วมด้วย จิตนั้นเป็นเหตุกะ และเจตสิกทั้งหมดที่เกิดกับจิตที่ไม่มีเหตุ ๖ เกิดร่วมด้วย ก็เป็นเหตุกะด้วย

๑๐๘๐

โดยทวาร ทวาร คือ ทางที่จิตจะรู้อารมณ์ของโลกนี้ มี ๖ ทาง คือ ทางตา ๑ ทางหู ๑ ทางจมูก ๑ ทางลิ้น ๑ ทางกาย ๑ ทางใจ ๑ เป็นชีวิตประจำวัน จนกระทั่งลืมคิดถึงปัจจัยที่จะทำให้มีการเห็น หรือมีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส หรือการคิดนึกเกิดขึ้น แต่ให้ทราบไว้ ก่อนที่พระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงเรื่องของอารมณ์ คือ สิ่งปรากฏทางตา เป็นสิ่งที่จิตกำลังรู้ เป็นอารมณ์ของจิตเห็น หรือเสียงซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏทางหู เป็นอารมณ์ของโสตวิญญาณ คือ จิตที่กำลังได้ยินเสียงในขณะนี้ หรือกลิ่น หรือรส หรือเย็น หรือร้อน หรืออ่อน หรือแข็ง หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่กำลังคิดนึก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทวาร ซึ่งเป็นทางที่จะเปิดเผยสภาพของรูปธรรมให้ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

รูปธรรมมีจริง แต่ถ้าไม่มีทวาร คือ ไม่มีทางที่จะกระทบกับอารมณ์นั้น ๆ แล้วอารมณ์นั้น ๆ ก็ปรากฏให้รู้ว่ามีจริงไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทวาร หรือทางที่จิตจะเกิดขึ้นรู้ อารมณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้รู้ว่า อารมณ์ที่ปรากฏในวันหนึ่ง ๆ แต่ละขณะนั้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยทวารใด

ถ้าไม่พิจารณาเรื่องทวาร ท่านผู้ฟังกำลังเห็นคน เห็นสัตว์ เห็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ มีเรื่องราวของคนที่เราเห็น ของสิ่งที่ปรากฏทางตา แล้วแต่ว่าจะเป็นเรื่องสั้นหรือเรื่องยาว เรื่องสนุกหรือเรื่องไม่สนุก เรื่องที่น่าพอใจหรือไม่พอใจ แต่ลืมนึกว่า แท้ที่จริงสิ่งที่ปรากฏเหมือนเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นวัตถุ และเรื่องราวสิ่งต่าง ๆ นั้น มีทวารเป็นปัจจัยเป็นทางที่จะเปิดเผยให้รู้ว่า สีสันวันณะต่าง ๆ มีจริงเวลาที่กระทบกับจักขุปสาท แต่ถ้าไม่กระทบกับจักขุปสาท หรือถ้าจักขุปสาทไม่มี โลกสว่าง คือ สีสันวันณะต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏให้เห็นเหมือนเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ในขณะนี้ จะปรากฏว่าเป็นความจริง หรือว่ามีจริงไม่ได้

เพราะฉะนั้น ที่มีเรื่องราวมากมายจากเพียงการเห็น และก็นึกถึงวัตถุ นึกถึงบุคคล นึกถึงสิ่งต่าง ๆ ให้ทราบว่า แท้ที่จริงแล้ว เป็นแต่เพียงรูปซึ่งมีจริง และสามารถที่จะเปิดเผยสภาพความปรากฏของรูปนี้เมื่อกระทบกับทวาร คือ จักขุปสาท

ผัสสะเจตสิก เป็นนามธรรมที่กระทบอารมณ์ เพราะสีสน်วัตถุจะไม่ปรากฏกับรูปด้วยกัน เสียงจะไม่ปรากฏกับเสียง จะไม่ปรากฏกับกลิ่น จะไม่ปรากฏกับสีสน်วัตถุ แต่เสียงจะปรากฏกับจิตที่กำลังได้ยินเสียงเท่านั้น เพราะฉะนั้น เสียงก็เป็นสิ่งที่มีจริง เป็นสภาพของจริงชนิดหนึ่ง และเพราะอาศัยทวาร คือ โสตปสาท จึงเป็นปัจจัยทำให้เปิดเผยลักษณะของเสียงซึ่งเป็นรูปที่ดัง และสามารถที่จะปรากฏให้การได้ยินเกิดขึ้นได้ยินเสียงนั้น ถ้าทวารคือโสตปสาทไม่มี จิตได้ยินก็ไม่มี และเสียงจะปรากฏเป็นสภาพธรรมที่มีจริงก็ไม่ได้ แต่เมื่อเสียงปรากฏ ลืมนึกถึงสภาพธรรมซึ่งเป็นเสียง ซึ่งปรากฏลักษณะของเสียงเมื่อกระทบกับโสตปสาท แต่นึกถึงคำและเรื่องราวต่าง ๆ ทันที ลืมนึกคิดว่า รูปธรรมทั้งหมดที่จะปรากฏลักษณะสภาพของรูปธรรมแต่ละชนิดได้ก็เพราะอาศัยทวาร คือ ปสาทที่เป็นรูปธรรม ๕ ทวาร ได้แก่

จักขุปสาท เป็นจักขุทวาร ทำให้รูปารมณเปิดเผยลักษณะที่เป็นรูปารมณปรากฏได้

โสตปสาท เป็นโสตทวาร เป็นปัจจัยทำให้ลักษณะของรูปเสียงเปิดเผยปรากฏลักษณะว่า เสียง คือ สิ่งที่ปรากฏทางหู ที่กำลังได้ยินในขณะนี้

ฆานปสาท เป็นฆานทวาร เป็นปัจจัยทำให้กลิ่นซึ่งเป็นสภาพธรรมที่มีจริงเปิดเผยปรากฏ เป็นลักษณะของกลิ่นต่าง ๆ ตามความเป็นจริงของกลิ่นนั้น ๆ

ชีวหาปสาท เป็นชีวหาทวาร ทำให้รสต่าง ๆ ปรากฏ เปิดเผยลักษณะสภาพของรสนั้น ๆ ได้ ซึ่งไม่มีทางที่จะปรากฏลักษณะของรสโดยเพียงการเห็น หรือโดยการกระทบสัมผัส ต่อเมื่อใดที่รสกระทบกับชีวหาปสาทซึ่งเป็นชีวหาทวารเท่านั้น รสซึ่งเป็นรูปธรรมจะปรากฏลักษณะของรูปธรรม เปิดเผยให้รู้ว่ารสนั้นเป็นรสอะไร

เพราะฉะนั้น โดยทวาร ผัสสะอาศัยทวาร ๖ คือ เกิดขึ้นกระทบอารมณ์ทางจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร และมโนทวาร

ในขณะนี้เอง ผัสสะเกิดดับและกำลังกระทบอารมณ์อยู่ตามทวารต่าง ๆ

โดยอารมณ์ อารมณ์ มี ๖ คือ อารมณ์ที่ปรากฏทางตาเป็นรูปารมณ์ ๑ อารมณ์ที่ปรากฏทางหู คือ เสียง เป็นสัททารมณ์ ๑ อารมณ์ที่ปรากฏทางจมูก คือ กลิ่น เป็นคันธารมณ์ ๑ อารมณ์ที่ปรากฏทางลิ้น คือ รสต่าง ๆ เป็นรสารมณ์ ๑ อารมณ์ที่ปรากฏทางกาย คือ เย็นบ้าง ร้อนบ้าง อ่อนบ้าง แข็งบ้าง ตึงไหวบ้าง เป็นโผฏฐัพพารมณ์ ๑ และอารมณ์อื่นซึ่งไม่ใช่อารมณ์ ๕ ปรากฏได้ทางใจ เป็น ัมมมารมณ์ ๑ ซึ่งผัสสะสามารถที่จะกระทบกับอารมณ์ทั้ง ๖ ในขณะที่จิตเกิดขึ้นรู้ อารมณ์นั้น ๆ

ถ. ผัสสะเจตสิกไม่มีลักษณะของตัวเองหรืออย่างไร ที่บอกว่า จักขุปสาท จักขุวิญญาณ รูปารมณ์ ธรรมทั้ง ๓ ประชุมกัน เป็นผัสสะ เมื่อเป็นอย่างนี้ ผัสสะก็ไม่มีลักษณะของตัวเอง เป็นกิริยาของธรรมทั้ง ๓ คือ จักขุปสาท จักขุวิญญาณ และรูปารมณ์เท่านั้น ใช่ไหม

ส. จักขุปสาทเป็นรูปธรรมซึ่งกระทบกับสิ่งที่ปรากฏทางตา จักขุวิญญาณ เป็นสภาพธรรมที่รู้รูปารมณ์ คือ สิ่งที่ปรากฏทางตา และรูปารมณ์ คือ สิ่งที่ปรากฏทางตา ถ้าปราศจากผัสสะ มีแต่จักขุปสาทรูปเท่านั้น ก็ไม่มีจักขุวิญญาณ เพราะว่าแม้กรรมเป็นปัจจัยให้จักขุปสาทรูปเกิดดับสืบต่อกันอยู่เรื่อย ๆ แต่ไม่ใช่ว่าจะมีการเห็นอยู่เรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น เพียงมีจักขุปสาทโดยไม่มีผัสสะ จะไม่มีการเห็น หรือว่ารูปารมณ์ก็มีอยู่ ในขณะที่มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มหาภูตรูป ๔ เกิดขึ้นที่ใด ในที่นั้นก็ต้องมีวิณโณ คือ แสงสว่าง หรือสีสน်วณณะรวมอยู่ด้วยในที่นั้น แต่ไม่ใช่ว่าจะมีการเห็นรูปารมณ์ หรือสีสน်วณณะอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น แสดงให้เห็นว่า ถ้าผัสสะเจตสิกซึ่งเป็นนามธรรมไม่เกิดขึ้นกระทบกับอารมณ์ทางจักขุทวาร จิตเห็นจะเกิดขึ้นเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ไม่ได้ ต้องมีสภาพธรรมอื่นอีกซึ่งเป็นนามธรรม คือ ผัสสะเจตสิก ที่กระทบกับอารมณ์ จักขุวิญญาณจึงเกิดขึ้นเห็นสี หรือสิ่งที่ปรากฏทางตาในขณะนี้ได้ จะว่าผัสสะไม่มีได้อย่างไร

จักขุปสาทก็เกิดดับอยู่ รูปารมณ์ก็กำลังเกิดดับอยู่ แต่จิตเห็นไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา จิตเห็นจะเกิดขึ้นก็ขณะที่ผัสสะกระทบกับรูปารมณ์ทางจักขุทวารเท่านั้น ถ้าขณะนั้นผัสสะไม่เกิดขึ้นกระทบกับรูปารมณ์ทางจักขุทวาร จิตเห็นก็ไม่มี จิตได้ยินก็ไม่มีถ้าผัสสะไม่กระทบกับสัททารมณ์ทางโสตทวาร จิตได้กลิ่นก็ไม่มีถ้าผัสสะไม่กระทบกับกลิ่นทางฆานทวาร รสต่าง ๆ ก็ไม่ปรากฏถ้าผัสสะไม่กระทบรสทางชีวาทวาร โผฏฐัพพะใด ๆ ก็ไม่ปรากฏถ้าผัสสะไม่กระทบกับโผฏฐัพพะนั้น ๆ ทางกายทวาร และเรื่องที่จะคิดนึกใด ๆ ก็จะไม่ปรากฏ ถ้าเพียงผัสสะไม่กระทบกับเรื่องนั้น ๆ ทางมโนทวาร

กำลังนอนหลับสนิท ผัสสะเจตสิกเกิดหรือเปล่า

ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า เมื่อจิตเกิดขึ้นขณะใดต้องมีผัสสะเจตสิกเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง จะมีจิตเกิดขึ้นโดยไม่มีผัสสะเจตสิกเกิดร่วมด้วยไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น ในขณะที่นอนหลับสนิท ไม่มีการรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจก็ไม่ได้ฝัน คือ ไม่ได้คิดนึก จึงเป็นการนอนหลับสนิท แต่แม้กระนั้น ขณะใดที่จิตเกิดขึ้น ขณะนั้นผัสสะเจตสิกจะต้องเกิดขึ้นกระทบอารมณ์ ซึ่งภวังคจิตกำลังรู้อารมณ์นั้นอยู่ ขณะใดที่จิตไม่รู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ขณะนั้นเป็นภวังคจิต ทำกิจสืบต่อดำรงภพชาติ

การรู้อารมณ์ อาศัยทวาร ๖ และเป็นทวารวิมุตติในขณะที่เป็นภวังคจิต คือ จิตสามารถที่จะรู้อารมณ์โดยไม่อาศัยทวารทั้ง ๖ เลย

เพราะฉะนั้น อย่าปนกัน เวลาที่นอนหลับสนิท ไม่รู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดของโลกนี้ ไม่เห็นโลกนี้ โลกนี้จะเป็นอย่างไรไม่ปรากฏในขณะที่หลับสนิท ไม่ได้ยินเสียงของโลกนี้ ไม่ได้กลิ่นของโลกนี้ ไม่ได้ลิ้มรสของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ไม่ได้แม้คิดนึกเรื่องของโลกนี้ แต่ขณะนั้น ภวังคจิตกำลังรู้อารมณ์ซึ่งเป็นอารมณ์ของชาติก่อนที่ใกล้จะจุติ ซึ่งไม่ใช่อารมณ์ของโลกนี้ เพราะฉะนั้น ที่โลกนี้จะปรากฏต้องอาศัยทวาร และเวลาที่โลกนี้ไม่ปรากฏ จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์โดยไม่อาศัยทวาร จึงมีคำว่า วิถีจิต กับวิถีวิมุตติ หรือ ทวาริกจิต กับทวารวิมุตติ

จิตที่เป็นปฏิสนธิ ภวังค์ จุตี ไม่รู้อารมณ์ของโลกนี้ ไม่ใช่วิถิจิต เป็นวิถีวิมุตติ แต่จิตซึ่งรู้อารมณ์ของโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นวิถิจิต ต้องแยกกัน คือ ต้องเข้าใจวิถิจิตและวิถีวิมุตติ ทวารวิจิตและ ทวารวิมุตติ ถ้าทวารวิมุตติ จิตเป็นภวังค์ รู้อารมณ์โดยไม่อาศัยทวารหนึ่งทวารใด เพราะไม่ได้รู้อารมณ์ของโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ

นอนหลับสนิท คิดถึงเรื่องของโลกนี้หรือเปล่า นอนหลับสนิทจริง ๆ ขณะที่ กำลังหลับสนิทคิดไม่ได้ เพราะว่าไม่ใช่วิถิจิต ไม่ได้อาศัยทวารหนึ่งทวารใดเกิดขึ้น รู้อารมณ์ เพราะฉะนั้น โลกนี้จึงไม่ปรากฏเวลาที่เป็นภวังคจิต

แต่ทราบได้ใช่ไหมว่า นอนหลับสนิท เพราะว่ามีจิตซึ่งเป็นสภาพธรรมที่มีจริง แต่เป็นลักษณะที่ไม่รู้อารมณ์ของโลกนี้ เพราะฉะนั้น จึงรู้ได้ว่า ขณะนั้นหลับไม่ใช่ตาย และไม่ใช่ตื่น แต่ว่าเป็นการหลับสนิท เพราะขณะนั้นเป็นภวังคจิต ไม่ใช่วิถิจิต ไม่ได้ เกิดขึ้นรู้อารมณ์ของโลกนี้ทางหนึ่งทางใดใน ๖ ทวาร แต่แม้ว่าจะไม่อาศัยทวาร ผัสสเจตสิกก็เกิดได้กับภวังคจิต

ถ. แต่ผัสสเจตสิกไม่ได้ปรากฏ จะมีสติพิจารณาได้อย่างไร

สุ. อย่าพยายามให้สติพิจารณาอารมณ์ที่ไม่ปรากฏ แต่การที่วันหนึ่ง สามารถรู้ลักษณะของผัสสเจตสิกได้ ก็ต่อเมื่อปัญญารู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ เสียก่อนว่า สิ่งที่กำลังปรากฏนั้นเป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม สิ่งที่กำลังปรากฏนี้ เมื่อ ลักษณะปรากฏแล้ว สติก็ควรที่จะระลึกู้ และปัญญาก็ควรที่จะพิจารณาจนรู้ชัด รู้จริง ๆ ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะเป็นแต่เพียงนามธรรม ประเภทหนึ่ง ชนิดหนึ่ง

ถ. ผู้ที่จะเห็นลักษณะของผัสสะ จะต้องมียุทธาถึงขั้นไหนจึงจะเห็นได้

สุ. ท่านผู้ฟังเคยถามคำถามนี้ครั้งหนึ่งแล้ว คล้าย ๆ กับจะให้ปาล์หมัดไป ที่เดียวว่า ญาณนี้จะรู้ลักษณะของรูปธรรมอะไร หรือว่าญาณไหนจะรู้ลักษณะของ นามธรรมชนิดไหน

การอบรมเจริญปัญญาเป็นอนัตตา ไม่มีกฎเกณฑ์ว่า จะต้องญาณนั้นรู้รูปธรรมนั้น หรือว่าวิปัสสนาญาณนี้จะรู้นามธรรมนี้ แล้วแต่การสะสมของแต่ละบุคคล แต่ขอให้ทราบว่า ผู้ที่จะเป็นพระโสดาบันบุคคล สามารถที่จะระลึกถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจในขณะนี้ ตามปกติตามความเป็นจริง

ตามความเป็นจริงนี้ ต้องเป็นจริง จริง ๆ ถ้าเป็นโลภะเกิดปรากฏ ก็เป็นโลภะนั้นเองที่เกิดปรากฏ ถ้าเป็นโทสะกำลังเกิดขึ้นปรากฏ ก็ต้องเป็นโทสะขั้นนั้น ลักษณะนั้นจริง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นปรากฏ คือ ไม่ว่าสภาพธรรมที่กำลังเป็นปกติในขณะนี้เป็นอย่างใด ปัญญาจะต้องสามารถรู้ชัดในลักษณะที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนของนามธรรมและรูปธรรมซึ่งกำลังเป็นปกติในขณะนี้ตามความเป็นจริง จึงจะละคลายการยึดถือว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

เพราะฉะนั้น การที่จะละคลายการยึดถือสภาพธรรม ต้องเป็นการละคลายการยึดถือสภาพธรรมซึ่งเข้าใจว่าเป็นตัวตนในชีวิตประจำวันตามปกติจริง ๆ ถ้ารู้สึกละคลายมากในขณะอื่น แต่ถ้าเห็นทางตายังไม่ได้เป็นเพียงสภาพธรรมซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ก็จะต้องรู้ว่า การอบรมเจริญปัญญานั้นยังไม่พอที่จะรู้แจ้งอริยสัจธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคล

โดยนัยของวัตถุ ท่านผู้ฟังคงไม่ลืมพยัญชนะที่ต่างกัน

ทวาร คือ ทางรู้อารมณ์ มี ๖ ทาง เป็นรูป ๕ ทวาร และเป็นนาม ๑ ทวาร จักขุประสาทเป็นจักขุทวาร เป็นรูป โสตรประสาทเป็นโสทรทวาร เป็นรูป ฆานประสาทเป็นฆานทวาร เป็นรูป ชิวหาประสาทเป็นชิวหาทวาร เป็นรูป กายประสาทเป็นกายทวาร เป็นรูป รวมเป็นรูปธรรม ๕ ทวาร และเป็นนามธรรม ๑ ทวาร คือ มโนทวาร

ในขณะที่คิดนึก ไม่ต้องอาศัยตาเห็น ไม่ต้องอาศัยหูได้ยิน ไม่ต้องอาศัยจมูกได้กลิ่น ไม่ต้องอาศัยลิ้นลิ้มรส ไม่ต้องอาศัยกาย แต่สามารถนึกถึงอะไรก็ได้ เพราะฉะนั้น ในขณะนั้นอาศัยจิตเป็นมโนทวาร

ถ้าจิตเป็นภวังค์เกิดดับสืบต่อ กำลังนอนหลับสนิท ไม่ได้คิดนึกเรื่องใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ในขณะที่นั้นยังไม่ได้อาศัยทวารใด แต่ทุกคนไม่สามารถนอนหลับสนิทอยู่เรื่อย ๆ จะต้องมีการตื่น คือ รู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดทางทวารหนึ่งทวารใด ถ้ากำลังคิดในขณะที่นั้นให้ทราบว่า ไม่ใช่ภวังคจิต แต่ที่จะคิด ต้องคิดหลังจากที่ภวังคจิตเกิดและดับไป เพราะฉะนั้น ภวังคจิตนั่นเองเป็นมโนทวาร ทำให้เกิดจิตคิดนึกทางใจขึ้น

เพราะฉะนั้น สำหรับทวาร ๖ เป็นรูป ๕ ทวาร และเป็นนาม ๑ ทวาร

แต่ถ้ากล่าวโดยวัตถุ ๖ หมายความว่าถึงที่เกิดของจิต ในภูมิซึ่งมีขันธ์ ๕ คือ ในภูมิที่มีทั้งรูปขันธ์และนามขันธ์ หรือในภูมิที่มีทั้งนามธรรมและรูปธรรม จิตและเจตสิกซึ่งเป็นนามธรรมจะเกิดขึ้นโดยไม่อาศัยรูปไม่ได้

